

NOVES APORTACIONS PER AL CONEIXEMENT DEL POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA (LLAFRANC, PALAFRUGELL)

JOSEP BURCH, ANTONI ROJAS i JORDI SAGRERA

INTRODUCCIÓ

El poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda és un jaciment costaner d'època ibèrica encara poc conegut ja que la primera excavació arqueològica no va tenir lloc fins l'any 1984 i els resultats obtinguts no van tenir gaire ressò dins dels estudis especialitzats del món ibèric. La represa de les excavacions arqueològiques l'any 1998, engegades per l'Ajuntament de Palafrugell i l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, ha possibilitat l'inici d'un estudi profund d'aquest hàbitat ibèric. El resultat d'aquests anys d'excavació, presentat a manera de síntesi, és el que desenvolupem en aquest treball.

CARACTERÍSTIQUES GEOGRÀFIQUES (fig. 1)

A l'est de Palafrugell, fent de separació dels nuclis de Llafranc i Tamaríu, s'aixeca la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda. El cap de Sant Sebastià està situat al sud del massís de Begur i forma part de la serralada Litoral Catalana, igual que el bloc de les Gavarres, del qual està separat pel corredor de Palafrugell.

El poblat ibèric es troba situat al cim d'aquesta muntanya i té el seu emplaçament en el punt més alt. L'altura (165-170 metres sobre el nivell del mar) i la topografia, amb els altíssims cingles que cauen sobre el mar i els forts pendents que condueixen a Llafranc, suposaven per als habitants

Fig. 1. Vista aèria de l'emplaçament del poblat ibèric

de l'assentament ibèric una excel·lent defensa natural. El lloc és especialment privilegiat des del punt de vista visual, factor que li dóna una gran importància estratègica. En direcció sud-oest, la muntanya té un gran domini visual sobre la línia de costa fins a prop de Platja d'Aro, la plana fèrtil i estratègica del Corredor de Palafrugell i el vessant septentrional de les Gavarres.

Al mateix temps, els bons condicionaments topogràfics es combinaren amb els avantatges de la proximitat de zones aptes per al conreu i dels ports costaners, molt especialment el de Llafranc, als mateixos peus de la muntanya.

EL CONTEXT ARQUEOLÒGIC

El poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda formava part del territori dels indigets que actualment se situa entre la línia compresa entre les Alberes i la riera Tordera (Martín 1987, p. 19-33; Burch & Nolla 1995, p. 9-23). Els plantejaments historiogràfics actuals semblen donar per assumida la ubicació de la tribu dels indigets dins del territori del nord-est de Catalunya, tal com indiquen diversos autors antics (Aviè, vv. 523, 525, 527, 533 i 559; Estrabó III, 4, I, i III, 4, 8; Plini el Vell, 3, 22).

De les estacions ibèriques situades a l'entorn de Sant Sebastià tenim molt poca informació a causa de la manca d'excavacions arqueològiques

i de la seva desaparició motivada pel creixement urbanístic. Disposem d'algunes dades, per exemple, de restes arqueològiques d'època ibèrica al jaciment de Ses Artigues, arran de mar, en el sector calcellenc del Golfet (Pella i Forgas 1888, p. 328). Quatre nuclis ibers versemblantment més modestos també han estat localitzats al Golfet (un quilòmetre al sud de Ses Artigues), al camí de cap Roig, al puig Rodó i al puig d'en Peia. (Nolla & Casas, 1984, p. 137).

Més enllà, a banda del poblat de Sant Sebastià, trobem a la mateixa línia de costa els següents hàbitats ibèrics: el de Castell de la Fosca de Palamós (segles VI a II aC) (Nolla, Palahí & Burch 1998, p. 59-78), el de Castell de Begur (Pericot 1942, p. 232-235), i el del Fortim de Sant Feliu (segles IV aC a I dC) (Nolla, Esteva & Aicart 1989, p. 45-116). Tot i no estar a ran de costa també trobem alguns poblats que estan situats en alçades properes, com Castell Barri de Calonge o Montbarbat de Lloret de Mar (Burgueño & Vilà 1996, p.55-84; Vilà & altres, 1998, p. 80-83). Finalment, i més cap al sud, esmentem el de Turó Rodó de Lloret, en curs d'excavació, el de Puig Castellet al mateix municipi (Pons & altres, 1984) i el de la Vila Vella de Tossa de Mar.

Tal com hem pogut comprovar, aquest conjunt d'assentaments coincideixen força en les seves cronologies amb les de Sant Sebastià. El poblat de Castell de Palamós té una existència documentada des del segle VI aC fins al canvi d'era (Nolla, Palahí & Burch 1998, p. 59-78). Per altra banda, el poblat dels Guíxols tindria els seus orígens a partir del segle IV aC i allargaria la seva activitat fins al segle I dC (Nolla, Esteva & Aicart 1989, p.68-69). Per altra banda, aquests poblats presenten similituds evidents ja que estan situats, exceptuant Castell Barri, arran de mar; a prop d'una cala relativament gran a un costat i una cala petita a l'altre que els serveix de port natural; fortament defensats per penya-segats i en els punts més febles per muralles; presència de petites planes ben regades per una o diverses rieres amb cursos d'aigua de tipus estacional (com la riera de Tossa) (Burch 1996, p. 43-44) i amb bones comunicacions amb altres zones o poblats.

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ (fig.2)

El recinte ibèric de Sant Sebastià de la Guarda va passar inadvertit fins a finals dels anys cinquanta. Abans de la dècada dels seixanta hi ha un desconeixement absolut de la presència d'un hàbitat d'època protohistòrica al cim de la muntanya de Sant Sebastià. És aquesta la raó que per la qual no és esmentat en els estudis erudits realitzats fins aquell moment. Per exemple, Pella i Forgas no va tenir en compte Sant Sebastià com a lloc més antic que la vil·la romana de Llafranc, tot i que sembla citar-lo indirectament en donar notícia dels indrets on aparegué ceràmica "grosera negra y granujienta" (Pella i Forgas 1883, p. 22). Un altre autor, Miquel

Fig. 2. La zona de Sant Baldiri

Torroella i Plaja, parla de Llafranc i esmenta el cap de Sant Sebastià, però en cap moment fa cap referència a la presència de material arqueològic en aquesta muntanya: “La montaña de San Sebastian tiene una importancia muy grande bajo el punto de vista arqueológico, y ha dado lugar a animadas controversias entre algunos historiadores contemporáneos, divididos en dos opiniones al investigar la situación definitiva del cabo Celebândico, que la geografía antigua señala como límite meridional de la Indigecia, en términos que, no siendo concluyentes, dificultan una atribucion inapeable”, (Torroella i Plaja 1929, p.10).

A la primera meitat dels anys seixanta no hi ha tampoc cap publicació que deixi constància de l'existència d'un poblat ibèric a la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda. Miquel Oliva, en una publicació de l'any 1961, descriu part de la costa empordanesa i esmenta el cap de Sant Sebastià, però no dóna notícies de cap assentament ibèric per aquesta zona: “...y los montes litorales de Bagur con el castillo, sede de un poblado ibérico; el “puig de Son Rich” y el Carmany (Regencós) donde radican yacimientos prehistóricos, para acabar con la punta de Sant Sebastian, sobre Llafranch” (Oliva 1961, p. 77). R. Martín Tobías, en esmentar els poblats del litoral, també passa per alt Sant Sebastià: “...el de Castell Barri (Calonge) i el de Castell (La Fosca, Palamós), para seguir por el de Font Morisca hasta llegar a Bagur...” (Martin Tobias 1963, p. 25).

Els primers indicis de l'existència del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda van sorgir gràcies al material ceràmic recollit en superfície i portat al museu de Palafrugell (Badia 1977, p.235; Nolla & Casas 1984, p.133). Aquestes prospeccions les havien iniciat gent del mateix Palafrugell, com Joan Badia, pels volts de l'any 1960 i es perllongaren fins el 1984. Gràcies a aquests treballs es va poder comprovar que el material ceràmic indicava clarament l'existència d'un hàbitat d'època ibèrica al cim de la muntanya. Per altra banda, alguns esllavissaments de terres en els marges dels camins deixaven entreveure indicis clars d'estructures arquitectòniques (Badia 1988, p. 5-14).

Una bona part dels materials recollits superficialment van ser inventariats i es guarden actualment al Museu del Suro de Palafrugell. La majoria d'aquests materials provenien de diferents punts de la muntanya sense que es pugui determinar la localització exacta d'una bona part. En canvi, hem documentat altres materials inventariats on sí que consta la seva ubicació original. És el cas de tot un grup de material recuperat en fer-se les antenes situades a la muntanya de Sant Sebastià, al sud del jaciment. També tenim constància de material recollit al tall de la carretera, quan afloraven amb les pluges o a través de petits esllavissaments de terra. Es conserva, igualment, material recollit a l'esplanada del dipòsit de l'oest del jaciment. En alguns casos, tenim documentats els noms de les persones que van recollir material a la muntanya i que posteriorment el van cedir al Museu de Palafrugell. És el cas de Joan Berta, que va recollir un conjunt de material ceràmic durant l'any 1963. També consta el nom del senyor Massoni, que va lliurar al museu el material que havia recollit.

Amb aquesta recollida de material ja es va aconseguir una important quantitat de ceràmica i objectes d'època preromana, la qual cosa va permetre fer-se una idea aproximada de la cronologia del jaciment que anava del segle VI aC (mostres de ceràmiques jòniques) al segle I aC (ceràmica campaniana B) (Badia 1988, p.3).

El material ceràmic conservat d'aquelles recollides superficials és molt variat, amb bona presència de ceràmica local i d'importació. Pel que fa a la ceràmica local, són abundants els fragments de ceràmica comuna ibèrica, amb molta presència de ceràmica de pintura blanca, típica de tota l'àrea indigeta. També són presents fragments d'àmfora ibèrica i de ceràmica a mà amb una gran varietat de decoracions. De la mateixa manera, documentem alguns exemplars de ceràmica grisa de la costa catalana. Es conserven molts elements de la pràctica tèxtil com *pondera* i fusaioles. No falten, per altra banda, les habituals peces discoidals. Cal destacar també la presència de peces de bronze com fíbules (algunes de senceres). Pel que fa a la ceràmica d'importació, hi ha notables exemples de ceràmica àtica de figures roges. Sobresurten la notable presència dels escifs, restes de cràteres de figures roges i altres formes de ceràmica àtica. També te-

nim documentats elements importats com exemplars d'àmfora púnica o àmfora massaliota. Cal destacar, finalment, la presència de material romà com àmfores, *tegula* i vores, parets i bases de *dolia*, i fragments diversos de campaniana A i B.

La primera notícia publicada sobre l'existència del poblat data de l'any 1966, amb un breu comentari, dins d'un article sobre troballes romanes de Llafranc: "Es probable que nuestro yacimiento represente una continuación del poblado prerromano ubicado en la cima de la montaña de Sant Sebastià. Con la paz de Augusto fueron abandonados los poblados indígenas situados en montículos fortificados, algunos de los cuales romanizados ya en su última etapa, habían perdurado hasta la citada época, estableciéndose sus habitantes en el llano. Suponemos que este es el caso de la estación de Sant Sebastià que, alrededor del siglo I a C, debió desplazarse a la vecina playa de Llafranc y fundar allí la población que, ya totalmente romanizada, perduró hasta el siglo V, por lo menos" (Badia 1966, p.5).

Tanmateix, tot i que a partir dels anys seixanta ja es té constància de l'existència d'un hàbitat d'època ibèrica, el poblat de Sant Sebastià continua despertant poc interès. La seva existència és molt poc propagada i, per tant, té molt poca repercussió. Són anys en què comencen a despertar les primeres investigacions en poblats tan importants com Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Tanmateix, Miquel Oliva i Prat, amb el suport dels fundadors del Museu de Palafrugell, ja havia demostrat interès per aquest jaciment. Oliva projectà unes campanyes d'excavació a Sant Sebastià, durant l'any 1972, en col·laboració amb el museu de Palafrugell que, finalment, no es van poder realitzar (Badia 1988, p.2-3).

Durant els anys setanta només alguns autors esmenten el poblat en els seus estudis sobre el món ibèric. Un exemple és M.A. Martín que ja el té en consideració en un article sobre ceràmica ibèrica de pintura blanca al nord-est de Catalunya (Martín 1976, p. 145-160) i a partir d'aquí en diversos estudis de conjunt sobre el món ibèric del nord-est català (Martín, 1987, 19-33).

El jaciment és esmentat l'any 1982 dins d'un catàleg dels poblats d'època ibèrica al Principat (Maluquer & altres 1982, p. 28) i l'any 1984 el poblat forma part de la Carta Arqueològica de les Comarques Gironines realitzada per J.M. Nolla i Josep Casas (Nolla & Casas 1984, p. 133).

Finalment, cal destacar que, tot i no haver-se practicat cap excavació arqueològica, l'any 1984 es va organitzar una exposició temporal en una petita sala del Museu de Palafrugell. La mostra, "El poblament antic al terme de Palafrugell i a l'Empordà", recollia les diverses troballes realitzades a Sant Sebastià.

De les peces trobades durant els anys anteriors a la primera excavació arqueològica al poblat de Sant Sebastià de la Guarda, destaquen, per sobre de les altres, dues esteles amb representacions de llances que van

ser objecte d'estudi monogràfic en un article de l'any 1988 (Badia 1988, p. 5-14).

L'any 1984 es van iniciar les primeres intervencions arqueològiques al poblat de Sant Sebastià de la Guarda. Es van portar a terme un total de quatre campanyes, que es varen perllongar fins l'any 1987. Els primers treballs van anar enfocats a delimitar la zona arqueològica a través d'una sèrie de sondeigs a diferents punts del replà i vessants de la muntanya.

Per la seva banda, l'excavació es va desenvolupar bàsicament en el sector situat just al davant de l'Oratori de Sant Baldiri. Es va excavar una superfície aproximada de 460 metres quadrats repartits en dues cales veïnes. Topogràficament, aquesta superfície marcava la separació entre el planell i l'inici dels pendents que davallen vers la plana, fins a trobar la carretera de Tamariu. Es posaren al descobert un total de cinc habitacions de planta rectangular i una gran quantitat de material arqueològic que s'estenia cronològicament des del segle VI aC fins al final del segle II aC (Barti & Plana 1989a, p.138; Barti & Plana 1989b, p. 39).

La conclusió que es va extreure va ser que l'àrea del jaciment s'estenia des del camp situat davant l'oratori dedicat a Sant Baldiri fins al planell emplaçat sota l'actual aparcament del restaurant, actualment ocupat per diverses antenes. Alguns sondeigs efectuats fora del que és pròpiament la plataforma de la muntanya van resultar estèrils.

Les campanyes d'excavació arqueològica portades a terme a partir de l'any 1984 a Sant Sebastià de la Guarda van tenir el seu punt i final a la campanya de 1987. Tot i que, en finalitzar-se aquesta campanya, es tenia la intenció de continuar durant l'any 1988, diversos motius van paraitzar les excavacions, amb l'abandó de la investigació del poblat i el seu consegüent oblit.

No obstant això, durant el transcurs de l'any 1993, unes reformes realitzades a l'edifici de l'hostatgeria, situat al cim de la muntanya, van possibilitar unes noves actuacions arqueològiques a l'hàbitat protohistòric. L'excavació d'urgència de 1993 se centrà en dues zones: sota el pati interior que s'estén entre el restaurant i l'ermita (zona 1), i sota les escales exteriors d'accés al mencionat pati, en un terreny en pendent vers l'oest i amb un desnivell total que voltava els quatre metres (zona 2) (Llinàs 1994, p. 57).

A la zona 1 es va constatar que les hipotètiques estructures d'època ibèrica que haguessin pogut sobreviure a l'erosió natural del terreny havien desaparegut pràcticament del tot, destruïdes durant una de les reformes de l'hostatgeria, en el tercer quart del segle XVIII (Llinàs 1994, p. 58). Tan sols a l'extrem sud-oest de la zona, s'hi localitzaren restes d'època ibèrica, concretament una sitja (sitja 1), que, per la seva situació, profundament excavada a la gresa, s'havia salvat de la destrucció general.

La zona 2, en canvi, proporcionà dades molt més significatives per-

tanyents a diverses etapes successives de la vida del poblat, situables cronològicament entre un moment indeterminat del segle IV aC. i finals del segle II aC (Llinàs 1994, p. 58-59).

Cronològicament, els vestigis més antics correspongueren a unes petites terrasses retallades a la gresa del subsòl, reforçades exteriorment amb uns petits murs de contenció, la funció de les quals seria anivellar i corregir el pendent natural del terreny, i que es pogueren datar vers el segle IV aC. La zona esdevingué clarament lloc d'habitació a partir de mitjan segle III aC, aproximadament, i pertanyent a aquesta etapa es pogueren identificar part de dues habitacions, l'abandó de les quals es va situar al segle II aC, tal com indicà el material exhumat en els estrats d'amortització corresponents. Immediatament després de l'abandó d'aquest sector del poblat, es pogué detectar un procés d'erosió natural dels estrats antròpics de la part superior de la muntanya, amb uns materials que tampoc no anaven més enllà de la segona meitat del segle II aC. Val a dir que foren excavades, també, dues sitges més (sitges 2 i 3 del segle IV aC i de finals del segle III aC, respectivament) (Agustí, Burch & Llinàs, 1998, 43-58).

L'excavació d'urgència efectuada a l'hàbitat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda els mesos de desembre de 1994 i gener de 1995 fou una continuació dels treballs arqueològics realitzats a finals de 1993 en el mateix indret. Aquesta campanya va evidenciar que l'estat de conservació del sector més elevat del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda era molt deficient. La causa principal sembla que cal buscar-la en la topografia original de l'indret, que hauria propiciat una ràpida erosió natural dels estrats antròpics a partir del mateix moment d'abandó del poblat, extrem que va poder confirmar la troballa d'estratigrafies invertides al vessant oest de la muntanya durant la campanya anterior (Llinàs 1994, p. 59). Aquesta intervenció va evidenciar que és molt difícil avaluar l'abast de la destrucció provocada per la construcció de l'hostatgeria en època moderna, tot i que hi ha indicis que la seva incidència fou notable.

Les úniques troballes d'època ibèrica realitzades en aquesta campanya les constituïren un conjunt de sis sitges, conservades gràcies al fet que es trobaven excavades profundament a la gresa del subsòl. Com a dades més rellevants, cal remarcar la sincronia del funcionament de cinc de les sitges i la cronologia tardana dels seus farcits d'obliteració, que les fan contemporànies de la darrera fase de funcionament del poblat. Pel que fa a la sitja 4, el seu farciment es va fer en ple segle II aC i era posterior a una habitació amortitzada poc temps abans. Aquesta sitja constitueix un dels testimonis més tardans de l'activitat humana al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda.

La setmana del 25 al 29 de maig de 1998 es va portar a terme un seguiment arqueològic (Esteba & Dehesa 2000, p.106-108) a la banda sud del conjunt arquitectònic de l'hostatgeria de Sant Sebastià, afectada per unes

obres de rehabilitació. Amb la realització d'unes rases de fonamentació, varen aflorar tres sitges alterades de manera directa, juntament amb una quarta que, en aquest cas, quedava separada d'aquestes. Les tres sitges localitzades en aquesta àrea estaven excavades a la roca natural, el gres, de descomposició fàcil.

LES CAMPANYES 1998-2002

Les excavacions realitzades al poblat de Sant Sebastià han afectat fins ara dos grans sectors: el sector de l'ermita i el sector de Sant Baldiri. Pel que fa al sector que anomenem "sector de l'ermita", es tracta de la zona on s'emplacen les construccions modernes de la torre (segle XV), l'ermita i hostatgeria (segle XVIII). És en aquest sector on es van portar a terme les excavacions d'urgència corresponents als anys 1993, 1995 i 1998. Per altra banda, el segon sector excavat ha estat l'espai que coneixem com sector de Sant Baldiri, situat entre el santuari dedicat a Sant Baldiri i la carretera que comunica Palafrugell amb el cim de la muntanya. En aquest sector es van portar a terme les campanyes d'excavacions realitzades entre els anys 1984-1987 i les últimes excavacions portades a terme entre els anys 1998 i 2002.

L'únic sector excavat del poblat que actualment resta al descobert és la extensió corresponent al sector de Sant Baldiri. En aquest sector s'ha localitzat part d'un barri caracteritzat per una filera de cases alineades. En aquest mateix sector s'ha localitzat un conjunt notable de sitges, la majoria excavades a la roca. Són sitges de diferents èpoques amb cronologies situables entre els segles IV i II aC, algunes de corresponents a fases anteriors a la construcció dels edificis, algunes de contemporànies a la fase del barri i d'altres de relacionades amb els últims moments del poblat.

DESCRIPCIÓ I EVOLUCIÓ ARQUITECTÒNICA

Al sector situat davant l'oratori de Sant Baldiri s'ha excavat un edifici (A) molt típic del món ibèric, tant per la seva estructura arquitectònica com pels elements de construcció. Està orientat en direcció est-oest i presenta una sola fase de construcció. Disposa d'una planta rectangular i està dividit en dues estances (habitacions A1 i A2). Els murs que formen aquest edifici estan formats per blocs de pedres col·locats de manera molt irregular, de mida diferent i unides amb fang. Aquests murs tenen una amplada d'entre 45 i 55 cm. L'edifici A presenta, en conjunt, unes dimensions de 8,35 m de llarg per 4,70 m d'amplada amb uns 27 m² de superfície.

L'estança oest (A1) és l'habitació principal, amb una superfície molt més gran que l'àmbit est (A2), gairebé el doble. Les mides de l'estança A1 són de 5,35 m de llarg per 4,70 m d'amplada amb unes dimensions de 15,5 m² de superfície (fig.3). A la banda nord-est de la cambra es va

Fig. 3. La casa A

constatar un petit mur (1093), molt degradat, que sembla tenir la funció de petit racó per col·locar probablement àmfores o qualsevol altre tipus d'utensili.

L'entrada en aquesta estança ha estat ben localitzada a la banda sud i presenta una disposició central. L'amplada és d'uns 90 cm. El llindar està format per dos blocs de pedra sorrenca molt ben tallats i en molt bon estat de conservació (Per la procedència de la pedra sorrenca vegeu Rocas/Roqué i Pallí, 2002, p. 41-43). Aquest llindar té una amplada de 30 cm. Cal destacar la ubicació d'aquesta porta a causa del fet que és poc corrent en el món ibèric. Habitualment les cases ibèriques solen presentar la porta en el costat més curt. En canvi, en aquest cas, la porta està situada al sud-oest de l'edifici, és a dir, a la façana més llarga de l'edifici.

Aquesta habitació presentava un nivell de circulació, un paviment de terra trepitjada, per sota del qual es localitzaven diversos estrats d'anivellament. D'aquests nivells, es va excavar una potència estratigràfica d'uns 80 cm. Per sobre del nivell de circulació es va constatar una petita capa de terra (UE 1086).

Una nota destacada és la presència d'estructures d'habitació anteriors a la construcció d'aquest edifici, cosa que ens indica, alhora, una fase anterior a la construcció del conjunt de cases que trobem al sector de Sant Baldiri en diferents moments del període comprès entre els segles IV i II aC. Relacionable amb aquesta habitació es van localitzar nombrosos blocs de pedra corresponents a un enderroc, segurament formant part de la inutilització d'aquesta estança. Les estructures d'aquesta fase intueixen una habitació de planta rectangular que no ha pogut delimitar-se completament

a causa del fet que la resta de murs van més enllà dels límits de l'excavació. Aquesta estructura es recolzava directament sobre la roca. Caldrà esperar l'estudi complet del material per establir la cronologia d'aquesta fase, tot i que podem avançar que podríem estar davant d'un edifici cronològicament situable en un moment imprecís del segle V aC.

Pel que fa a l'estança oest (A2), adossada a l'habitació A1, té unes dimensions de 3 m de llarg per 4,70 m d'amplada, amb una superfície de 8,8 m². Dins de l'edifici es va detectar un nivell de circulació amb el qual hi havia relacionada una petita llar, molt senzilla, a l'angle nord-oest, formada per petits blocs de pedra. En el nivell relacionat amb aquesta llar es va trobar força escòria de ferro fet que indicaria que, potser, en aquest àmbit es va treballar amb aquest metall.

La part conservada dels murs d'aquesta estança és el sòcol, que està format per una combinació de grans blocs de pedra no treballats i per altres blocs de dimensions més modestes. En construir-se aquesta estança, es va aprofitar la roca natural. No s'ha documentat cap porta que comuniqui l'estança A1 amb l'habitació A2. Tot i això, no descartem que hi hagués una porta entre totes dues estances que se situaria en una posició més elevada.

Amb tota seguretat, les parets de l'edifici es componien d'un sòcol de pedra i d'unes parets de tova. L'ús de la tova ha quedat constatat amb l'aparició de diversos fragments en alguns punts del jaciment. Recordem que les habitacions excavades als anys vuitanta presentaven fragments de tova en els seus nivells d'enderroc. Seguiria, doncs, el mateix model constructiu que els poblats de la zona indigeta dins del període de l'ibèric ple.

Aquesta habitació va ser excavada des dels estrats més superficials fins a la roca mare. En els estrats superiors no es van detectar nivells d'abandonament clars i, per tant, ens aporten molt poca informació sobre el moment d'abandó. En algunes parts disperses de l'habitació semblava que apareixien restes del que podia haver estat el paviment de terra trepitjada. Tanmateix, les dades que tenim ens fan pensar que el nivell de paviment hauria estat en una cota més alta que el paviment de l'habitació A1. Aquest fet explicaria la no-constatació de cap porta en aquesta estança, ja que estaria situada en un nivell més alt.

A la part nord-oest de la zona excavada i al nord de l'edifici A, trobem un edifici del qual s'han pogut delimitar dos espais o habitacions. La planta d'aquesta casa (B) presenta una forma rectangular tot i que no conserva tots els murs a diferència de l'edifici A. No s'ha pogut constatar la seva part occidental perquè queda tallada per la construcció de la carretera esmentada. Per altra banda, la seva part nord-est ens ha arribat molt arrasada. Aquest fet comporta que no puguem conèixer els límits exactes d'aquest

Fig. 4. Les cases B i C

edifici. L'edifici estaria format, doncs, per dues habitacions (B1, B2) que conformarien una casa de planta rectangular (fig. 4).

L'habitació situada a la part sud (B1) té unes dimensions de 4,60 m de llarg per 5,60 m d'amplada amb una amplitud de 15,3 m² de superfície. El paviment d'aquesta habitació era de terra argilosa compactada. Amb aquest paviment hi havia relacionat estratigràficament un element format per tres pedres grans. Les dues inferiors servien per sostenir el bloc de pedra superior, de forma quadrada i molt plana en superfície. Amb tota seguretat, es tracta del basament d'un pilar que hauria servit per suportar l'embigat de fusta pertanyent al sostre d'aquell edifici.

L'habitació B2 queda situada just on la roca natural inicia un pendent pronunciat en direcció oest. És per aquest motiu que, en fer-se aquesta habitació, i tot l'edifici B, es va haver d'anivellar el terreny cobrint una fase anterior a la que pertanyen les sitges 7 i 8.

Cal dir que els edificis A i B estaven fets per blocs de pedra de pòfir granític, un tipus de roca abundant a tota la zona. Les excavacions realitzades en aquestes cases confirmaren la seva prolongació cap a l'oest. Els murs de l'edifici B i el forn que hi anava associat quedaven penjats en el tall deixat per la construcció de la carretera que va de Palafrugell al far de Sant Sebastià. Tot i això, aquesta banda oest no devia allargar-se gaire més perquè en pocs metres comença el desnivell de la muntanya.

Cal esmentar la presència d'un forn adossat a la paret sud-oest de l'edi-

fici B. És de forma circular, però només se'n conserva la meitat del sòcol, la seva part est. L'altra part va quedar arrasada amb la construcció de la carretera esmentada. Per altra banda, cal esmentar el fet que, a l'oest del carrer, documentem la presència d'un alineament de blocs de pedra que probablement es relacionaria amb l'emplaçament on es troba el forn circular.

El forn està format per un sòcol de blocs de pedra i presenta un revestiment exterior de tova. Pel que fa a les seves dimensions, tindria un diàmetre de 2,80 m. Per la seva banda nord està adossat al mur de migdia de l'edifici B. Aquest fet ens indica que funciona en el mateix període que l'edifici.

El forn de Sant Sebastià devia presentar una volta elaborada amb tova, si tenim en compte el revestiment exterior, que delimitava una cambra de combustió tancada. La boca d'entrada al forn no ha estat localitzada i devia estar situada a la part oest. Aquest tipus de forn sol presentar dues cambres: inferior de combustió, per encabir el combustible, i de cocció o superior, on s'introduïa el producte que seria cuit.

Per entendre la tipologia constructiva del forn de Sant Sebastià, ens és útil fixar-nos en alguns paral·lels d'aquests tipus d'estructura. Al departament 43 del poblat del Tossal de Sant Miquel de Lliria es va localitzar un forn considerat domèstic. Pel que fa a les seves mides, presenta 2 m de diàmetre, és a dir, unes dimensions semblants al de Sant Sebastià de la Guarda. En aquest mateix jaciment trobem un altre forn de mides més petites, en el departament 43, el qual estava separat de l'estança per un muret on s'obria la boca del forn. Estava construït sobre una plataforma de pedra de 2,30 m de diàmetre sobre la qual s'aixeca la paret de tova. Aquesta paret, d'una alçada màxima de 40 cm, estava interiorment revestida de tova. La boca de càrrega tenia una amplada de 85 cm i estava delimitada per ambdues cambres. El pis interior del forn conservava el terra de tova molt cremada i tota l'estructura estava igualment revestida de tova (Bonet 1995).

Troblem un altre exemple de forn domèstic al poblat ibèric de Sant Julià de Ramis. Dins de l'estança 1F es va posar al descobert un forn que presentava una planta circular d'1,70 m de diàmetre amb un sòcol de pedra que havia suportat unes parets de fang que es varen trobar mig esclafades damunt de la solera argilosa de l'estructura (Burch i altres 2001, p. 54). Trobem també diversos forns, d'estructura semblant al de Sant Sebastià, a poblats com Puig Castellet (Lloret de Mar), on trobem un forn amb estructura circular que reposa en el subsòl dins l'espai 0 (Pons & Llorens 1991, p. 95-110).

Pel que fa a la funcionalitat del forn de Sant Sebastià, és probable que tingués un ús domèstic i que servís com a forn de pa, només per a l'edifici B o bé compartit pels edificis més propers. No hem de descartar, tanmateix,

que anés destinat a l'elaboració de ceràmica, amb un ús artesanal més que industrial. En aquest sentit, es coneix també un gran forn situat en una plaça o espai obert al jaciment de l'Oral de San Fulgencio (Alacant), que podria correspondre a un tipus de forn comunal per coure pa (Abad & Sala 1993). S'han documentat forns també en altres poblats com la Molleta del Remei (Alcanar), Burriac (Cabrera de Mar), Puig de Sant Andreu (Ullastret), les Toixoneres (Calafell), entre d'altres. C. Belarte destaca els pocs forns trobats als jaciments i planteja que aquests oferirien un servei a tot el poblat, o almenys a un barri, és a dir, que tindrien un caràcter comunitari (Belarte 1997, 195). Per tant, el forn de Sant Sebastià de la Guarda és un tipus d'estructura de combustió tancada que constitueix un element comú dins els poblats ibèrics.

L'estança C1, adossada a la part nord de l'habitació B1, té unes dimensions de 3,50 per 3,41 amb una superfície de 3,5 m². És una casa (fig. 4), doncs, construïda amb posterioritat a la construcció de la casa o edifici B. El paviment d'aquesta estança quedava ben conservat a la meitat meridional de la sala i estava format per dos primers estrats de terra. El primer, de terra argilosa rogenca i compacta, apareixia amb taques vermelles i amb nombrosos carbons, adquirint tonalitats grises cap a l'angle sud-oest. El segon nivell s'observava clarament cap al límit oest, on es veia com se li sobreposava el primer estrat. Aquest segon nivell anava acompanyat d'una gran quantitat de cendres i carbons. Tal com passa a l'habitació B1, no coneixem la part oest de l'habitació C1 i, per tant, no podem delimitar els seus límits exactes. Cal dir que aquesta estança només ha estat excavada fins al nivell del paviment. Per tant, haurem d'esperar noves actuacions arqueològiques per establir la seva seqüència estratigràfica completa.

L'habitació C2 és en realitat l'avantsala de l'habitació C1. És un espai sense cap tancament pel seu costat est. No hem documentat cap estructura que faci intuir com es tancava aquest espai. Probablement, quedava tancat per alguna estructura de fusta, fent funció de pòrtic. Els seus murs es recolzen directament sobre la roca natural, la qual apareix en una cota alta, fet que suposa que la potència excavada en aquest espai fins a arribar a la roca és molt poc profunda.

Entre els edificis A i B queda un espai, que resta com a zona intermèdia. Segurament aquest sector va romandre com un espai de circulació i comunicació amb els altres habitatges. En aquest lloc s'organitzarien funcions de caràcter comunitari o destinades a ubicar altres elements de la vida quotidiana de l'activitat del poblat, tal com queda demostrat amb la presència del forn. És una zona on la roca baixa, marcant un fort pendent en direcció oest. Per salvar aquest desnivell natural de la roca es va anivellar el terreny amb terra. En realitzar aquest anivellament, es van abocar gran quantitats d'ossos, de material ceràmic i de pedres.

Fig. 5. La casa D

La casa D és de característiques molt semblants a la resta d'edificis que hem descrit fins ara: planta rectangular dividida en dues estances que hem denominat habitacions D1 i D2 (fig. 5). La casa està construïda a sobre de la roca i es conserva part del sòcol de pedra. La porta d'entrada està situada al costat sud de l'habitació D2, és a dir, en un dels costats, tal com passa a la casa A. L'habitació principal (D2) dibuixava una planta rectangular, mentre que l'habitació secundària (D1) deixava entreveure una planta més quadrangular. Pel que fa a les seves dimensions, l'habitació D1 presenta una superfície de 7,09 i estança D2 una de 10,26 m². L'amplada màxima dels murs es d'uns 55 cm. Pel que fa a l'alçada conservada, el mur més alt fa 42 cm.

L'excavació d'aquestes habitacions va possibilitar documentar una seqüència estratigràfica molt pobra formada per poc més de 50 cm. Aquest fet ens indica el nivell d'arrasament del sector.

A l'angle nord-oest, es va posar al descobert una nova casa (E) que formava part de la filera d'edificis que formen les cases A, B, C i D (fig. 6). Així, es va delimitar un edifici de planta rectangular, dividit en dues estances. Presentava un estat d'arrasament molt accentuat, fet que ha comportat que no se'n coneguin les dimensions completes. El costat oest ha desaparegut a causa dels desprendiments que es devien produir en el marge que tenim en aquesta banda. Així, només es van poder documentar

Fig. 6. Procés d'excavació de la casa E

dos murs d'aquesta casa. Aquests dos murs esbossen una casa amb dues estances. L'estança E1 seria la més gran, amb una superfície aproximada de 21 m². En canvi, la segona (E2) presenta un arrasament molt accentuat, motiu pel qual no en podem reconstruir la superfície completa. Els murs es recolzen directament sobre la roca. La potència estratigràfica de les estances era mínima, fet que n'ha dificultat la datació. Dins de l'habitació més gran, es va poder documentar una llar circular. La tècnica constructiva era igual que la resta de cases del poblament, amb un sòcol de pedres lligades amb fang i un alçat amb paret de tova. Per contra, presentava una orientació sud-nord a diferència de la resta de cases, que s'orientaven en direcció est-oest. La troballa d'aquesta casa ens completava, tal com hem comentat, la filera de cases en aquesta banda nord-oest i, per tant, ens permet reconstruir part de l'urbanisme i la distribució d'habitatges en aquest sector.

Al lloc nord-est, es va localitzar un enderroc, que va posar al descobert restes d'una habitació (F) (fig.7). Presentava un estat completament arrasat. Només es va poder documentar un angle d'habitació que feia intuir una casa rectangular orientada en direcció nord-sud. Es va construir en un angle on comença el marge que dona als penya-segats situats a la banda est. Part dels seus murs devien caure per aquests marges. Tanmateix, és un sector no excavat completament i caldrà esperar properes campanyes

Fig. 7. Les poques restes de la casa F

per delimitar totalment aquesta casa i la seva relació amb altres possibles habitacions en aquesta zona.

Les dades que tenim actualment de l'urbanisme del poblat de Sant Sebastià es limiten a un espai reduït. Tanmateix, la zona excavada ens deixa entreveure diversos aspectes de l'organització urbanística i de les característiques arquitectòniques de l'hàbitat preromà.

Per una banda, tenim documentada part d'una filera de cases a la banda nord-oest del poblat. Les cases presenten planta rectangular i es divideixen en dues estances. Una de les habitacions sol ser més gran que la segona. Les habitacions més grans presenten una superfície entre els 15 i 20 m². Aquesta distribució ens indica una organització molt concreta, amb una habitació central on es realitzarien les funcions principals de les activitats quotidianes i, per altra banda, una estança secundària que tindria una funció diferent de l'estança principal. Entre casa i casa se sol deixar un petit espai de separació, com podem comprovar entre els edificis A i B. En alguns casos veiem que algunes cases queden adossades, tal com ens mostra l'edifici B al qual se li adossa la casa C.

Les característiques topogràfiques del terreny ens indiquen la possibilitat que a la banda est del poblat hi hagués una altra filera de cases que quedaria separada de la filera de cases de la banda oest per un carrer central. Aquesta possibilitat quedaria reafirmada per la presència d'un angle de casa, situat al perfil sud-est de la zona excavada. La informació sobre aquesta zona ens l'hauran d'aportar noves excavacions en extensió. Per tant, l'urbanisme del poblat podia seguir la línia d'altres poblats amb

característiques semblants al de Sant Sebastià, amb dues fileres de cases separades per un carrer central i, sobretot, adaptant-se a la topografia del terreny

El material constructiu emprat és la pedra. És un tipus de pedra anomenat pòfir granític. Com passa a la majoria de poblats, la pedra prové de llocs propers. Aquest fet facilitava el transport i la possibilitat de tenir sempre blocs de pedra a l'abast. A la muntanya de Sant Sebastià hi ha la roca de la qual es van extreure blocs per construir les estructures que trobem al poblat. L'extracció de pedra de punts propers als assentaments, la localitzem també a poblats com Ullastret o Puig Castellet de Lloret de Mar. Els blocs de pedra no estan treballats i les mides varien enormement. Les estructures conservades al poblat de Sant Sebastià mostren que els blocs de pedra eren col·locats adaptant-se a les diverses formes dels altres blocs. Alguns devien ser retocats amb la intenció d'anar encaixant-los tots i anar aixecant paret. Només alguns elements de construcció eren ben treballats i retocats. És el cas de la llinda que presenta l'habitació A1. Està formada per dos blocs de pedra sorrenca ben treballats i de forma quadrada.

Els murs que trobem a Sant Sebastià de la Guarda solen presentar a la base blocs grans amb la intenció de crear un bon punt de recolzament que aguanti molt de pes. A mesura que el mur s'aixeca, els blocs de pedra van disminuint de mida i són col·locats sense tenir en compte la seva regularitat. Aquests murs solen presentar dues fileres de pedres, tècnica que es fa servir a la majoria de poblats de l'àrea catalana durant l'ibèric ple.

El material emprat per lligar les pedres seria el fang. Aquest material és utilitzat en la construcció durant tota la protohistòria catalana. També es farien servir petites pedres i fragments ceràmics per acabar d'encaixar les pedres. Per a la construcció dels murs es van fer servir també petits fragments de ceràmica o utensilis que ja no tenien utilitat, com és el cas d'un *pondus* reutilitzat per a la construcció d'uns dels murs documentats.

Les habitacions de les cases presenten paviments de terra trepitjada. Són detectables sobretot per la seva duresa, que contrasta amb els estrats d'anivellament amb terra menys compacta. Solen estar relacionats amb llars i altres elements.

Les cases devien presentar una columna de fusta, com a element sostenidor de les cobertes, que complementa la funció de les parets. Aquest fet queda documentat amb la presència d'una base de columna formada per blocs de pedra a l'estança B1. Aquests blocs de pedra falcaven la sobreestructura de fusta. Aquesta base està situada al centre de l'habitació, com sol passar a la majoria de poblats que presenten bases de columnes a les seves estances (Belarte 1997, p. 51).

Pel que fa a la construcció dels murs, s'assenten sobre la roca sempre que les condicions ho permeten. Així l'edifici d'una fase anterior a l'edifici

A es recolza directament sobre la roca. Un cop abandonat aquest edifici, el seu enderroc es tapa amb terra i s'anivella el terreny que serveix com a preparació per a la construcció d'un nou edifici. El nou edifici aprofita, fins i tot, algunes estructures de l'edifici enderroc per recolzar els seus murs. És el cas de l'edifici A, que es construeix encastant els murs sobre aquesta preparació del terreny, recolzant-se directament sobre el terra. L'edifici C també presenta algun mur que descansa directament sobre la roca. La resta de murs no ho fan perquè la roca presenta desnivell i, per tant, es recolzen sobre els estrats de terra que serveixen per salvar el desnivell de la roca. Veiem, doncs, com al poblat de Sant Sebastià les estructures que han de suportar més pes es recolzen directament sobre la roca, sempre que les condicions ho permeten. La resta de murs de les es-

tances no busquen la roca natural sinó que s'assenten sobre la terra. Aquest fet pot respondre al pes més important que han de suportar aquestes estructures a causa de la seva posició central.

La preparació i el condicionament del terreny queden ben constatats al poblat de Sant Sebastià, però no només per recolzar estructures sinó també per disposar d'espais lliures ben anivellats, sobretot en llocs on hi ha roca irregular i forts pendents. Aquest fet el documentem a l'espai que queda entre l'edifici A i B. Així, en aquest espai detectem que la roca inicia un fort pendent en direcció oest. Aquest pendent es salva amb un condicionament del terreny amb capes de terra i abocant-hi objectes trencats com fragments ceràmics i sobretot restes de fauna.

Pel que fa a l'alçada de les estructures, hem de comentar que, com passa a la majoria de poblats, només es conserva una part del sòcol. L'alçada del sòcol conservat sol oscil·lar entre els 40

Fig. 8. Planta de les excavacions amb els edificis A, B i C

i 60 cm. No obstant, al poblat de Sant Sebastià tenim documentats alguns murs que conserven diverses filades que arriben a alçades de gairebé un metre.

El gruix de les parets sol presentar una amplada situada entre els 35 i 55 cm. Són unes mides que corresponen a la mitjana del gruix dels basaments de la majoria de poblats ibèrics del nord-est de Catalunya. Els angles solen presentar una amplada més gran tal com podem comprovar a l'edifici B. Probablement la seva funció devia ser la de suportar el pes de l'estructura de la casa.

Les parets eren aixecades amb tova, documentada a Sant Sebastià en diversos punts del jaciment. Les parets eren revestides i allisades. Això ha pogut ésser documentat a partir de diversos fragments de tova amb revestiment que formaven part de l'abocament de la sitja 4. A causa de la cronologia del farciment de la sitja, podem afirmar que com a mínim abans de mitjan segle IV aC les parets externes de les cases presentaven revestiments amb un allisament. Segurament tenia la funció protectora de la pluja i dels agents erosius. Aquest tipus de revestiment està extensament documentat en els assentaments ibèrics de Catalunya (Belarte 1997, p. 58).

Pel que fa a l'entrada de les cases, al poblat de Sant Sebastià només s'ha pogut documentar una porta. Les estances excavades no presenten de forma clara el lloc d'entrada ja que algunes parts dels edificis han quedat arrasats. Concretament, la banda oest dels edificis A, B i C queda tallada per la carretera. Tanmateix, contrasta el fet que hem pogut documentar la porta d'entrada de l'habitació A1, que conserva, fins i tot, el dintell en molt bon estat. La porta està situada a la banda sud, una disposició molt habitual a la majoria de poblats amb una tendència a evitar la banda nord (Belarte 1997, p. 94). Per tant, la distribució de les cases, sobretot el lloc d'entrada, és una de les informacions que ens manca de les cases de Sant Sebastià de la Guarda.

Dins de les habitacions es construïen algunes estructures que actuaven com a raconeres, probablement per ubicar utensilis com àmfores o elements de la vida quotidiana. Aquest tipus de construcció el documentem a l'habitació A1, amb la presència d'un petit mur aixecat a l'angle nord-est. La tècnica de construcció d'aquest element és igual que la que es fa servir per a la construcció dels murs i amb el mateix tipus de pedra.

Altres elements dins de les cases del poblat de Sant Sebastià són petites llars. Aquestes són construïdes amb argila i amb forma circular com la que detectem a l'habitació C1. També tenim documentada una petita llar d'estructura circular situada a l'angle nord-oest de l'estança A2.

LES SITGES

Les primeres dades que ens proporcionen les actuacions arqueològiques de les campanyes de 1998-2002 ens indiquen la presència de tot un conjunt de sitges en el sector nord del poblat —zona en la qual la roca està en una cota molt elevada—, que funcionen en diferents etapes compreses entre els segles IV aC i II aC. En aquest sector concret s'han localitzat i excavat un total de 12 sitges, 8 d'excavades a la roca i 4 més d'excavades a terra (fig.9). Fins ara, en les diverses campanyes d'excavació efectuades a Sant Sebastià se n'han documentat 24.

La sitja 1 es troba al nord de l'estança B1. Es tracta d'un fons de sitja amb menys d'un metre de profunditat. El seu reompliment estava format per bossades de terra amb abundant presència de pedres, restes d'ossos d'animals i abundants fragments de ceràmica ibèrica. El fons de la sitja té un diàmetre de 2 metres i quedava enmig d'altres dos sitges (sitges 2 i 3).

Al'oest de la sitja 1 trobem part d'un altre fons de sitja (la número 2). Estava retallada al subsòl i se situava per sota del nivell de circulació de l'habitació B1. Només es va poder excavar parcialment perquè es perd en la seva banda occidental pel tall fet durant la construcció de la carretera. Per tant, no sabem la seva forma exacta. El farcit contenia ceràmica comuna ibèrica, fragments d'àmfora ibèrica i ossos d'animals.

Per altra banda, a l'est d'aquest fons de sitja, es va detectar la sitja número 3, que no es va poder excavar perquè s'endinsa per sota del mur oriental de l'estança B1.

A la zona nord-est de la zona excavada es va localitzar la gran sitja 4 retallada a la roca (fig. 10). Es tracta d'una sitja que presenta una boca de forma ovalada amb un diàmetre màxim de 2,45 m.

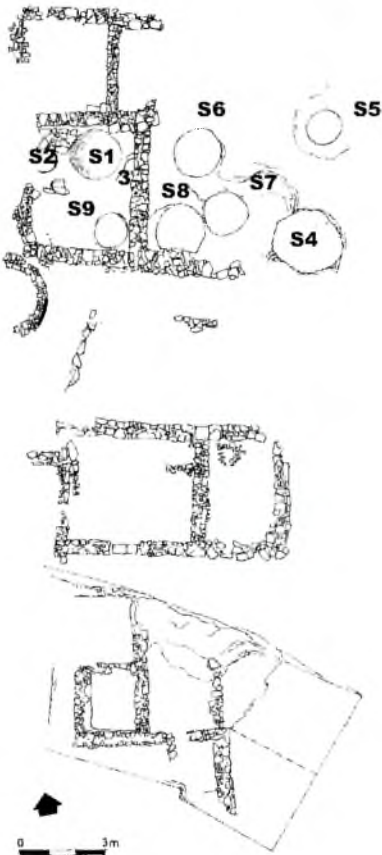

Fig. 9. Planta amb la senyalització de les sitges

La profunditat d'aquesta sitja és de 3,80 m. Tanmateix, devia ser encara lleugerament més profunda ja que la boca estava escapçada. Presenta una forma allargada. Una de les seves principals característiques, doncs, és el seu volum, amb una profunditat no gaire usual dins de les de sitges que trobem en els diferents poblats del nord-est de Catalunya. Es van documentar set estrats. Només dos no presentaven cap material ceràmic. A la resta d'estrats es van constatar un total de 7.863 fragments.

A banda de la gran quantitat de material ceràmic, el farcit d'obliteració d'aquesta sitja contenia altres elements interessants com restes de material de construcció en què destaquen alguns fragments de paret de tova. També es van documentar diversos utensilis de bronze, com per exemple part d'una punta de fletxa, alguns claus i altres peces indeterminades molt esmicolades. El ferro també hi és present, però amb peces molt fragmentades. Destaquen, per altra banda, les restes de fauna abocades a la sitja amb 1.143 fragments d'ossos i 43 peces dentals. El farcit també contenia diversos utensilis molt corrents a la vida quotidiana del món iber, com les fusaioles, i un molí de pedra en bon estat de conservació. Tot i haver-se distingit un total de set estrats, tots presenten característiques semblants, fet que ens indica un reompliment unitari de la sitja un cop va deixar de tenir la seva principal funció de magatzem de cereals.

Fig. 10. La boca d'entrada de la sitja 5

La sitja 5 està retallada a la roca i es trobava coberta per un estrat superficial (fig.10). Es tracta d'una sitja que gairebé tota està molt ben conservada. Les seves mides són grans, amb una profunditat de 4,70 m (fig. 11). A la part més ampla arriba a fer 2,55 m. de diàmetre. El fons presenta un diàmetre d'uns 75-80 cm. Pel que fa al diàmetre de la boca arriba a fer 1,30 m. Cal destacar que és de les poques sitges que presenten la mida aproximada de l'entrada original. Totes les altres sitges del poblat no presenten la veritable boca, que devia estar escapçada o havia caigut a partir del moment en què va deixar de funcionar. El farcit d'aquesta sitja estava format per tot un estrat cendrós amb moltes bossades de terra.

A diferència de la sitja 4, el reompliment d'aquesta sitja és molt homogeni. Aquest fet ens indica que va ser farcida ràpidament. Les causes poden ser molt diverses, probablement per evitar perills a causa de la gran profunditat. En relació amb el material ceràmic, el farcit d'obliteració de la sitja presentava un nombre molt menor. De la mateixa manera, les restes de fauna són molt escasses, amb 108 fragments d'ossos.

La sitja 6 es troba situada a tocar l'edifici B per la part est (fig.11). Es tracta d'una sitja retallada a la roca de dimensions molt més petites que les sitges 4 i 5. Presenta una profunditat d'1,85 m, amb una amplada màxima d'uns 2,05 m. La boca tenia un diàmetre d'1,80 m. Dins del farcit d'obliteració de la sitja, es va documentar un sol estrat homogeni de terra

Fig. 11. Les sitges 6, 7 i 8

de color marró fosc. Aquest farciment va realitzar-se ràpidament. Destaca un abocament de gran quantitat de fragments ceràmics. També destaquen algunes peces de bronze: part d'una cadeneta, una espàtula, part d'una fíbula... El farcit d'aquesta sitja també contenia restes de fauna, i blocs de pedra especialment abundants cap al mig de la sitja.

Just a l'angle format pels murs 1028 i 1030 de l'edifici B trobem dues sitges separades només per uns 25 cm. Es tracta de les sitges 7 i 8, (fig. 11). Pel que fa la sitja 7 presenta una profunditat d'1,20-1,25 m, amb una amplada màxima d'1,83 m. Presentava dos estrats de terra molt semblants, però l'estrat inferior es diferenciava per una terra de tonalitat més fosca que la de l'estrat superior. També hi havia presència d'ossos d'animals i algunes peces fragmentades de bronze.

La número 8 es trobava situada a l'oest de la sitja 7 (fig.11). Les seves dimensions són semblants. Només va poder ser excavada en 3/4 parts perquè s'endinsava per sota de l'angle format pels murs 1028 i 1030. La sitja 8 presenta una profunditat d'1,20 m en la seva part més alta. En la seva secció est-oest presenta una amplada màxima d'1,72 m. El reompliment estava format per tot un farcit de terra de tonalitat marró fosc.

Té una notable importància perquè mostra molt gràficament que aquest conjunt de sitges se situen per sota de l'edifici B. Les sitges 7 i 8 estan cobertes pels estrats de terra que actuen com a anivellament del terreny per poder edificar a sobre, un cop les sitges deixen de funcionar i queden reomplertes i inutilitzades.

A l'habitació B1, just a l'angle format pels murs 1030 i 1029, es va localitzar una altra petita sitja o fons de sitja. Es tracta de la sitja 9, amb una profunditat de 0,57 m i una amplada màxima d'1,18 m. Pel que fa al seu farcit, estava format per terra tova amb abundància de pedres de mida petita. Hi havia presència de restes de tova i escòria de ferro. Pel que fa al material ceràmic, destaca una fusaiola sencera, un *pondus* fragmentat, fragments d'un mateix plat, ceràmica ibèrica decorada amb cercles concèntrics, ceràmica comuna ibèrica i ceràmica grollera.

Cal destacar l'excavació de la sitja 10 localitzada al sud-est de la superfície prospectada. Presentava forma ovalada amb la boca escapçada i una profunditat que no arribava als dos metres. El seu farcit d'obliteració estava format per un únic estrat de terra molt argilosa amb presència de blocs de pedra i carbons amb escassa presència de fragments ceràmics, d'on sobresurt un fragment informe d'àtica de figures roges.

La sitja 11 ha estat documentada, però no s'ha acabat d'excavar, per la qual cosa encara no podem presentar els seus resultats.

Finalment, la número 12 feia 4,65 m de profunditat (fig.12). La boca conservada, que no devia ser l'original, presentava unes dimensions de 2,50 m. El diàmetre màxim de la sitja 12 era de 2,70 m. Al fons d'aquesta sitja es va realitzar la troballa d'un conjunt de recipients ceràmics sencers. Aquest conjunt estava format principalment per un grup de peces de la

Fig. 12. Excavació de la sitja 12

campaniana A. D'altra banda, el conjunt també el formava un grup de recipients de fabricació local. D'aquestes peces destacaven les ceràmiques de cuina grollera, ceràmica de la costa catalana i comuna ibèrica. El seu farcit d'obliteració presentava un sol estrat de terra molt homogènia sense gaires canvis. El farcit de la sitja també el formaven una gran quantitat de blocs de pedra de dimensions molt diverses. Alguns dels blocs estaven parcialment treballats, fet que fa pensar que aquests blocs s'havien fet servir per a la construcció d'habitatges.

CRONOLOGIA I MATERIAL CERÀMIC

La cronologia que tenim fins ara del poblat de Sant Sebastià ens dona a entendre que va tenir una existència llarga (segles VI a II-I aC), cosa que ens fa intuir la seva importància i la seva posició estratègica. Serien uns segles que abastarien gairebé tot el període ibèric.

La informació que tenim sobre els primers moments del poblat ens ve donada per alguns fragments de material ceràmic àtic de figures negres. A les campanyes realitzades als anys vuitanta es va arribar a estrats que podien haver donat les datacions més antigues, com a mínim del sector on es realitzava l'actuació arqueològica. Tot i així, estratigràficament, no s'ha constatat estrats anteriors al segle V aC. Del segle VI aC només tenim documentats alguns fragments de ceràmica provinents de nivells superficials. Aquests escassos exemplars ceràmics ens podrien indicar una certa activitat en el poblat de Sant Sebastià a partir del segle VI aC, però

no ens permeten relacionar el material amb cap element constructiu. De fet, l'escassetat de dades sobre aquest període és ampliable a tot el territori de l'àrea empordanesa, sobretot a la primera meitat del segle VI aC.

D'aquest període primerenc tenim documentat un fragment sense forma d'una copa àtica de figures negres, provinent de les excavacions dels anys vuitanta (Barti 1987). La part interior presenta un vernís negre brillant, mentre que la part externa de la peça presenta la part inferior d'una escena de quadriga, situada a la dreta. Es van emprar línies incises per tal de destacar el contorn de la roda i les potes dels dos cavalls. Deu tenir una cronologia situable en els anys 535-530 aC (Barti 1987,) a partir d'alguns paral·lels registrats al poblat ibèric d'Ullastret (Picazo 1977, p. 13). Hem de destacar també, dins aquest context cronològic, la presència d'un petit fragment informe d'àtica de figures negres. En aquest fragment apareix representat un cap masculí que porta una crinera. Es va trobar en un estrat superficial i, per tant, fora del context cronològic propi. Destaca, per altra banda, l'aparició d'una vora d'àmfora grega datada cap el s. VI aC. Presenta un perfil en quart de cercle amb una motllura sota la part inferior del llavi. Té una argila dura, de color marró vermellós, amb puntets de quars i de mica (Barti 1987).

Pel que fa al segle V aC, entre els materials més significatius, s'ha documentat un fragment de cràtera àtica de figures roges, possiblement de columnes amb la part interna de vernís negre brillant i la part exterior que presenta part del vestit d'un personatge que no apareix en el fragment (Barti 1987).

A banda d'aquests materials recuperats en l'excavació dels anys vuitanta, cal esmentar un conjunt de materials recuperats en l'excavació de l'any 2001 i que ens situarien, a falta d'un estudi complet, en un moment imprecís anterior al segle IV: àmfores gregues i etrusques, algun fragment informe de ceràmica àtica de Sant Valentí i, finalment, produccions gregues d'occident que podem situar a final del segle V aC.

Segons els resultats que tenim fins ara, la màxima activitat del poblat de Sant Sebastià sembla situar-se en els segles IV-III aC, és a dir dins de l'espai cronològic que coneixem com a ibèric ple (Martín 1987, 19-33). Durant aquest període es detecta una ocupació intensa de la costa del Baix Empordà i de la Selva amb Sant Sebastià, Castell de Begur, Castell de Palamós, Castell Barri, el Fortim de Sant Feliu de Guíxols, i Cala Pola i Vila Vella de Tossa de Mar. Les importacions més freqüents en el territori dels indigets són les ceràmiques àtiques de figures roges i les precampanianes. Al poblat de Sant Sebastià arriben en aquests moments quantitats importants de ceràmica àtica de vernís negre i de figures roges. Dins d'aquest tipus, sobresurten els escfis i les cràteres de campana amb garlanda de fulles d'olivera sota el llavi. Aquests materials, com hem dit, apareixen en gran quantitat, però amb una qualitat baixa. També destaquen les àmfores púniques i l'àmfora massaliota, aquesta última en menor

quantitat. Pel que fa als materials no importats, són presents, de manera destacada, l'àmfora ibèrica de boca plana, i els recipients de cuina o fets a mà, els quals no presenten diferències notables amb les produccions dels períodes anteriors.

Tal com hem comentat en l'apartat dedicat a la descripció de les estructures trobades en els darrers anys, s'han documentat diverses cases que se superposen als estrats més antics, pendents ara d'estudi.

Pel que fa a l'edifici A, els materials registrats en els estrats que s'hi relacionen daten la construcció de la casa durant la segona meitat del segle IV aC. A l'estança A1, l'estrat 1094 anava per sota del nivell de circulació i pertany a un anivellament del terreny amb la intenció de construir l'edifici al qual fem referència. La ceràmica més representada la conformen l'àmfora ibèrica i els recipients de comuna ibèrica amb 33 i 37 fragments respectivament. El següent tipus de ceràmica més representada és l'àtica amb 28 fragments, especialment pertanyents a escifs ben documentats a tota l'àrea indigeta durant el segle IV aC. També destaca la presència d'àmfora punicoebusitana PE-14. Cal esmentar l'absència de materials del segle III aC, que, per contra, hem documentat a bastament en alguns dels altres edificis excavats.

D'aquest període hem de destacar la sitja 4 que sobresurt per la gran quantitat de material ceràmic que contenia el seu farcit d'obliteració, amb un total de 7.632 fragments de diferents tipologies i procedència. L'estrat 1074 és el més superficial d'aquesta sitja, amb predomini quantitatiu d'àmfora ibèrica, ceràmica comuna i ceràmica de cuina a mà. Es van documentar un total de 183 fragments ceràmics.

L'estrat 1085 presentava una potència d'1,10 m. Estava cobert per la UE 1074 i cobria la UE 1089. Es van documentar un total de 458 fragments que representa un 6% del material total constatat a tot el farciment de la sitja. En aquest estrat prenen protagonisme, per la seva quantitat, les àmfores ibèriques i els fragments de comuna ibèrica. El següent tipus ceràmic més representat és la ceràmica de cuina a mà. Els fragments d'àtica de vernís negre i àtica de figures roges estan també ben representats (fig. 13). La cronologia d'aquest estrat ens ve donada per la presència de pàteres de vernís negre fabricades durant el segle IV aC. Així, també hem documentat diversos petits fragments d'escif de figures roges de mala qualitat, que arriben en grans quantitats a Ullastret i a tota la zona de l'Empordà i situables en la segona meitat del s. IV aC. També es va documentar una base d'escif de vernís negre (Lamb. 43) (Morel F4342a) documentada durant tot el s. IV aC.

La UE 1089 estava format per material ceràmic abocat amb un total de 317 fragments amb predomini absolut de l'àmfora ibèrica (48%), seguida de la comuna ibèrica i la ceràmica de cuina, però on també comencen a destacar les àtiques de vernís negre. La cronologia d'aquest estrat ens la proporcionen materials molt semblants als de l'estrat 1085, amb presència

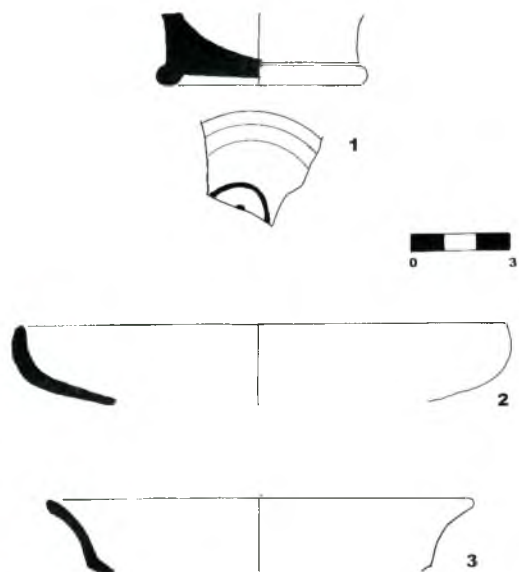

Fig. 13. UE 1085-1086. 1-3 ceràmica àtica

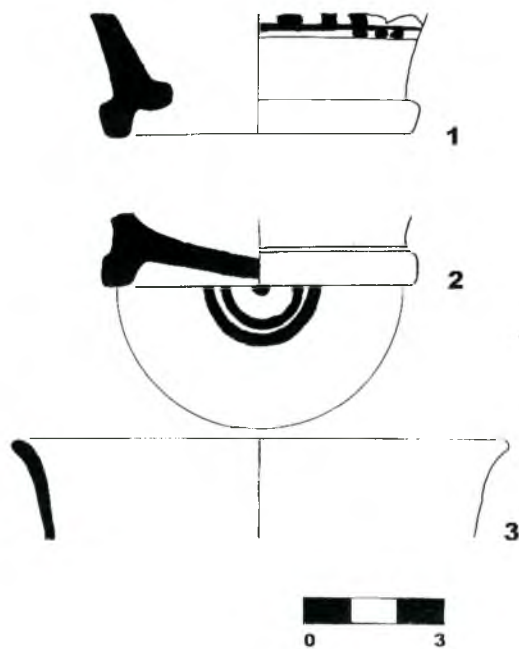

Fig. 14. UE 1086. 1-3 ceràmica àtica

de diversos escifs de figures roges datables en la segona meitat del s. IV aC. Aquesta cronologia quedaria confirmada amb la documentació de diverses vores d'àmfora punicoebusitana de la forma T.8.1.2.1 (Ramon 1995, p. 223), situable en la segona meitat del s. IV aC.

La UE 1096, coberta per la UE 1089, presentava un total de 691 fragments ceràmics amb predomini d'àmfora ibèrica. En aquest estrat destaca la presència de nombrosos fragments de ceràmica àtica de figures roges. Els materials que ens aporta la cronologia és bastant homogeni als estrats superiors amb nombrosos exemplars d'escifs de figures roges i de vernís negre (fig. 14), l'arribada dels quals s'intensifica durant la segona meitat del segle IV aC i que documentem també a Ullastret i a altres poblats del nord-est català. Altres materials ceràmics que ens confirmen la cronologia són algunes vores d'àmfora punicoebusitana constatades també als estrats superiors de formes similars com la forma T.8.1.2.1 (Ramon 1995, p. 223) i la forma 8.1.1.1 (Ramon 1995, p.222) (fig. 15, 1) i que ens tornen a situar a la segona meitat de segle IV aC. Són tipus ceràmics molt característics d'Eivissa i que coneixen una àmplia expansió per les Balears, Catalunya i el Llevant ibèric.

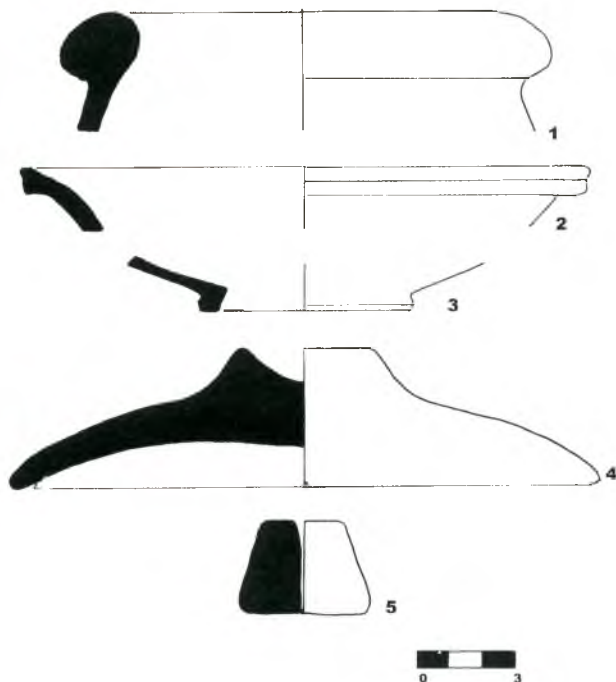

Fig. 15. UE 1096. 1. àmfora punicoebusitana; 2-3, ceràmica grisa de la costa catalana; 4, tapadora de ceràmica a mà; 5, fusiola

La UE 1105 va deixar constància d'un total de 5.983 fragments ceràmics. Pel que fa al material d'importació, el farcit d'aquesta sitja destacava pels nombrosos fragments de ceràmica àtica (fig. 16 i 17). Tot i que aquest material àtic representa una petit percentatge en relació amb la totalitat de fragments, cal apuntar que una gran part d'aquests materials tenen forma i una bona part presenten un bon estat de conservació, amb alguns recipients gairebé sencers. Dels 208 fragments d'àtica de figures roges, pràcticament la meitat (99) tenen forma. Pel que fa a la ceràmica àtica de vernís negre, de 169 fragments documentats, 76 fragments arriben amb forma. Les peces més abundants les representaven els escifis. També documentem la presència d'altres tipologies de recipients com és el cas dels plats, escudelles, cràtercs i diverses pàteres.

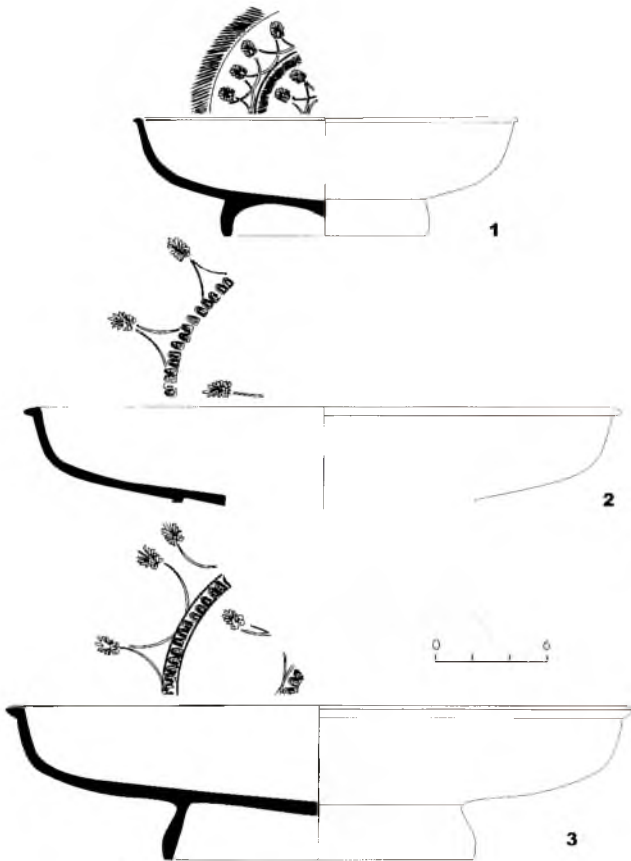

Fig. 16. UE 1105. 1-3, ceràmica àtica

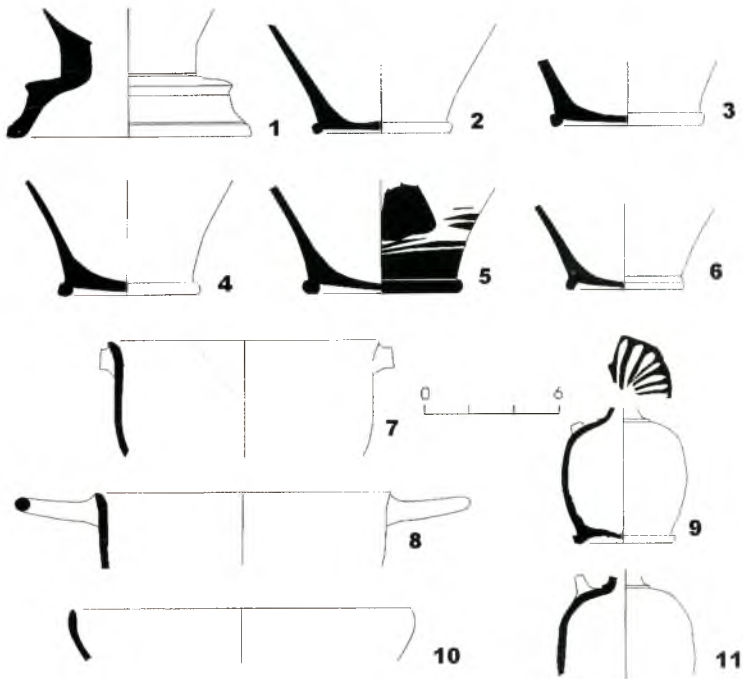

Fig. 17. UE 1105, 1-11, ceràmica àtica

La troballa més destacada la representava una cràtera de figures roges (fig. 18 i 19) de la qual es conserva el peu sencer, part de la vora i diverses parts del cos. Es va localitzar dins la UE 1105, que formava part del farcit d'obliteració de la sitja 4. Presenta una decoració amb garlanda de fulles d'olivera situada sota la boca. L'escena conservada representa una figura femenina, probablement una mènade, que mira en direcció oest. Amb la seva mà dreta sosté un *tyrsos*. Està ballant i porta un timpà a la seva mà esquerra. Sembla allunyar-se del grup central. Al seu costat esquerre destaca un griu, la posició del qual és pràcticament idèntica a la que apareix en una cràtera de campana de Castellones de ceal (Trias 1967, làm. CCXXXVI). Al món ibèric existeix una vella tradició que es remunta a l'època orientalizant de la representació de grius (Sánchez, 2000, 187). Podria correspondre al grup del Tyrso Negro, molt afí al grup de pintors de la segona meitat del segle IV aC.

Aquests productes, fabricats pels artesans d'Atenes, es converteixen en objectes de luxe que donen prestigi al conjunt funerari de les personalitats més importants de les classes dirigents i que, en molts casos, en formen part. Al món ibèric la presència de vaixel·la àtica és un símbol de riquesa,

Fig. 18. UE 1105. Cràtera de figures roges
Fig. 19. UE 1105. Cràtera de figures roges

és un dels signes que denoten prestigi social. És un element de gran importància en els intercanvis econòmics. La possessió d'aquesta ceràmica, el control de la seva comercialització, de la seva distribució, és una de les formes escollides per les elits per mantenir i justificar la seva posició. Les imatges són molt escasses dins els ibers i, per tant, la possessió de ceràmica àtica contribuïa a afegir un valor simbòlic a aquesta ceràmica utilitzada amb freqüència com a conjunt funerari en les tombes.

L'existència d'un mercat com l'emporità va afavorir, en part, la consolidació d'aristocràcies locals, el poder i prestigi de les quals estaven basats també en la seva capacitat per controlar l'acumulació i redistribució interna dels productes de luxe procedents de la resta de la Mediterrània.

Quan al segle IV un grup més ampli de persones tenen accés a la luxosa ceràmica importada, les diferències socials s'expressen mitjançant l'acumulació i la possessió del vas àtic més prestigiós i probablement més costós, la cràtera campanada (Sanchez, 2000 p. 185).

Per altra banda, també destaquen, per la seva quantitat, els fragments d'àmfora punicoebusitana (12%) (fig. 20) que ens confirmen la cronologia donada per les ceràmiques àtiques de figures roges. Les diverses vores d'àmfora PE de la forma T.8.1.2.1 (Ramon 1995, p.223) ens situen a la segona meitat dels scgle IV aC. Pel que fa a la troballa de peces senceres, va aparèixer una àmfora massaliota (fig. 21) (forma 3) que ens confirma la cronologia de l'estrat datable en la segona meitat d'aquest mateix segle. De productes àmforics, hem d'esmentar la presència de diverses vores d'àmfora magnogrega (fig. 22) que daten del s.IV aC.

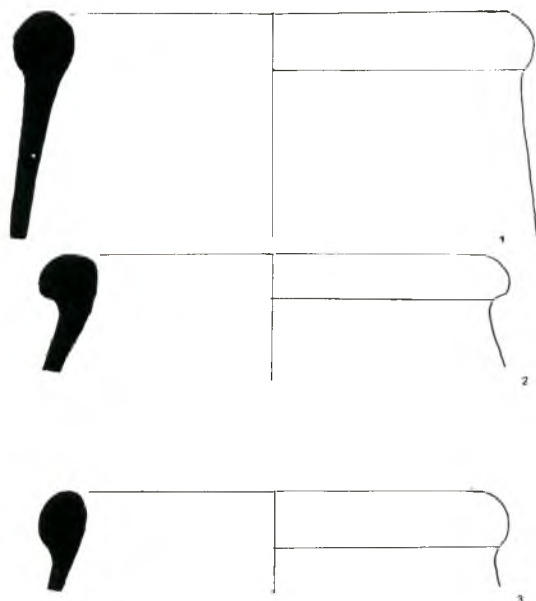

Fig. 20. UE 1105. 1-3, àmfora púnica ebusitana

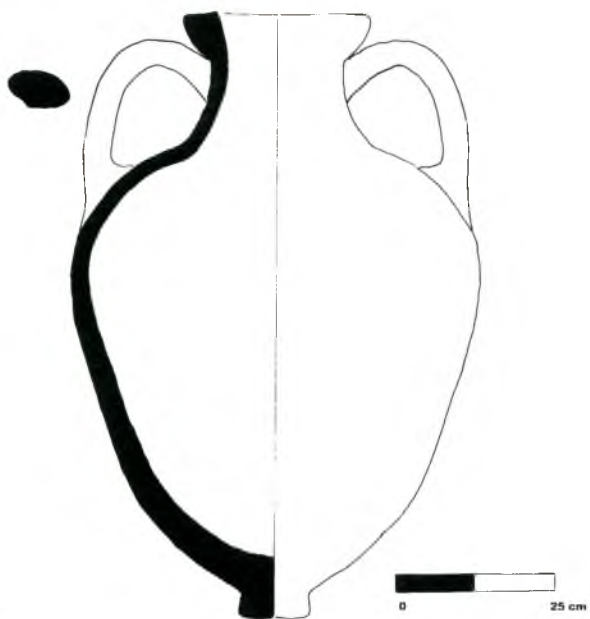

Fig. 21. UE 1105. Àmfora massaliota

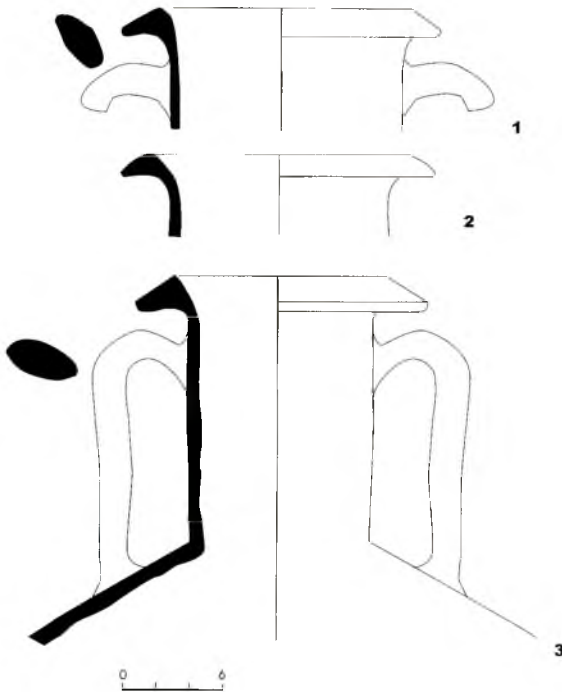

Fig. 22. UE 1105. 1-3, àmfors magnogregues

Pel que fa a la ceràmica local, el recipient ceràmic més representat és l'àmfora ibèrica constatada en un percentatge del 42% de la totalitat de fragments. Destaca, en segon lloc, la gran quantitat de ceràmica de cuina a mà, representant el 22%. D'aquest últim tipus de recipient ceràmic hem documentat formes de mida i decoracions diverses, d'on sobresurten les decoracions amb cordó al voltant de la peça. També hi havia presència de ceràmica grisa de la costa catalana (fig. 23) amb formes com gerres, copes, pàteres, que ja es fabriquen durant el segle IV aC. Les decoracions d'aquests recipients presenten filet en relleu, tot i que apareix al poblat de Sant Sebastià en un nombre inferior en comparació amb la resta de tipologies ceràmiques. Per altra banda, la ceràmica comuna ibèrica està representada en gran nombre acompanyada d'àmfora ibèrica documentada també àmpliament. Finalment, el farcit contenia també mostres de ceràmica ibèrica amb pintura blanca amb decoracions que trobem en els diversos poblats de la zona indigeta durant la segona meitat del s. IV aC.

Com hem vist, els estrats de la sitja 4 (1085, 1089, 1096 i 1105) són cronològicament molt homogenis, amb materials molt semblants, fet que

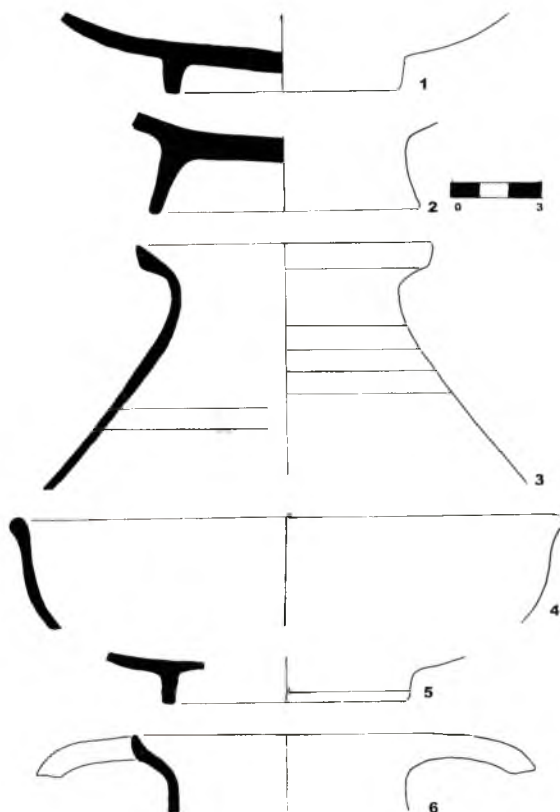

Fig. 23. UE 1105. 1-5, ceràmica grisa de la costa catalana

ens indicaria que la sitja va ser reomplerta en un mateix moment en un període corresponent, segons el material ceràmic esmentat, a la segona meitat del s. IV aC.

La sitja 1 presentava la UE 1060 amb poc material ceràmic, datable al segle III aC per la presència de ceràmica de la costa catalana característica d'aquest període, però sense més informació per donar una cronologia més ajustada. El farcit que formava aquest estrat (UE 1060) contenia també fragments de ceràmica comuna ibèrica. Cal destacar la presència de tres recipients fets a mà decorats amb cordó i incisions.

La sitja 2 estava tallada per la carretera esmentada i, per tant, no va ser excavada en la seva totalitat. El seu estrat d'obliteració estava format per gran quantitat de fragments d'àmfora ibèrica i fragments de ceràmica comuna ibèrica. La UE 1068 estava formada en la seva majoria per àm-

fora ibèrica i ceràmica de cuina. Tenim presència també de dos fragments informes de ceràmica ibèrica amb pintura blanca. La resta de fragments no ens donen gaires dades cronològiques, a excepció d'una vora àtica de vernís negre (UE 1067). Aquests escassos materials ens donarien una cronologia situable entre finals del segle IV aC i principis del III aC.

La sitja 5, presentava una profunditat de 4,70 m. El farcit també estava format per 1.425 fragments ceràmics distribuïts en dos únics estrats (1115 i 1120). El tipus ceràmic més documentat és l'àmfora ibèrica, la qual representa un 51% del total de fragments ceràmics documentats a la sitja. Cal ressaltar la gran quantitat de ceràmica comuna ibèrica, representada en un 19%. El tercer tipus ceràmic més representat és la ceràmica de cuina a mà. El farciment d'aquesta sitja és datable a finals del s.III aC. i principis del s. II aC. per presència d'àmfora punicoebusitana amb la forma T.5.2.3.1 (Ramon 1995, p.625) amb una cronologia situable entre el 220 aC. i 190 aC., juntament amb un altre fragment d'àmfora púnica de la forma T.8.1.3.1 (Ramon 1995), amb una cronologia situada entre els anys 240-190 aC. També confirmen aquesta cronologia diversos fragments de Campaniana A de finals del segle III aC i presència d'àmfora grecoitàlica amb cronologies situades entre el 225 aC i 175 aC, dates que ens situen el moment d'obliteració de la sitja a finals del segle III o a principis del segle II aC.

La sitja 6 presentava un únic estrat de farciment (UE 1118), amb àmfora ibèrica com a material ceràmic més representat. També són presents la ceràmica comuna ibèrica i la ceràmica de cuina a mà. En menor quantitat, es van documentar alguns fragments de ceràmica àtica de figures roges que arriben al poblat a finals del segle IV aC. Es va documentar una vora d'àmfora cartaginesa de la forma T.4215 (Ramon 1995, p.189) datable a finals del segle IV i principis del segle III aC, que, juntament amb les àtiques de figures roges, ens acabaria de confirmar la cronologia d'obliteració de la sitja.

La sitja 7 presenta dos estrats d'obliteració (UE 1131 i 1135), amb poques diferències entre si i abocats en un mateix moment. El farcit segueix la mateixa línia que les altres sitges, amb el protagonisme de l'àmfora ibèrica, la ceràmica comuna ibèrica i els fragments de ceràmica de cuina a mà, ceràmica d'importació com àtiques de vernís negre i àtica decorada de figures roges, representada sobretot per escifs que arriben al territori empordanès durant el segle IV aC.

La sitja 8. El seu farcit estava format pels estrats 1124 i 1133, que presenten un material ceràmic molt semblant al de la sitja 7, amb àmfora ibèrica, alguns fragments escassos de ceràmica de vernís negre i alguns

fragments d'àtiques de figures roges amb escifs i pàteres datables a finals del segle IV aC.

La sitja 9 té una datació difícil de precisar per la manca de material ceràmic clarament datable, però, tanmateix, proposem una cronologia de finals de segle III aC per la presència de dos fragments de grisa de la costa catalana, amb decoració a base de bandes espatulades. Reafirma aquesta cronologia la presència d'una vora punicoebusitana PE-16.

Pel que fa la sitja 12, detectem dos grups ceràmics que hem de situar en marcs cronològics diferents, dins del mateix segle II aC. Per una banda, la sitja es va començar a obliterated, just en el primer metre, amb un conjunt de ceràmiques en molt bon estat de conservació, pràcticament senceres. Així, entre aquest grup de ceràmiques, documentem plats i bols de Campaniana A (formes Lamb. 36, 27, 28) i ceràmiques indígenes, de cuina i comunes i grisa de la costa catalana. Aquest conjunt ens aporta una cronologia situable en el primer quart del segle II aC. Per altra banda, la sitja es va continuar obliterated amb el mateix tipus de terra homogènia, i amb abundants blocs de pedra. En el farcit dels últims dos metres de sitja es va detectar també el mateix tipus de terra, amb presència de blocs de pedra de mida gran, però amb la diferència que els pocs testimonis ceràmics tenien una cronologia de finals de segle II aC. Es va documentar la presència d'una àmfora Dressel I B, ceràmica de la costa catalana de finals de segle II aC i Campaniana A, datable també a finals d'aquest període. Confirmaria aquesta cronologia la presència d'un recipient de ceràmica comuna ibèrica datable a finals de segle II aC. Aquest grup de ceràmiques podria no correspondre al moment d'abandó de la sitja sinó intrusions des del nivell superficial

L'edifici B es construeix durant el segle III. La cronologia dels estrats d'anivellament del terreny (1123, 1114), sobre els quals es construeix l'edifici, coincideix amb la dels estrats d'obliterated de les sitges 7 i 8, que hem datat de finals del segle III aC. Per tant, deduïm que l'obliterated de les sitges es produeix en el mateix moment en què s'anivella el terreny amb la intenció de construir l'edifici B, és a dir, tot es realitza en un mateix moment. Els materials dels estrats d'obliterated de les sitges i dels estrats d'anivellament són similars i cronològicament molt homogenis, fet que ens indica clarament el condicionament del terreny en un mateix moment. Corresponent a aquest període també trobem l'edifici C, que s'adossa a l'edifici B.

La poca extensió excavada fins ara no ens permet donar conclusions contundents sobre els efectes de la romanització en aquest poblat. Ens preguntem si l'indret va continuar actiu amb la presència romana a Llafranc

o si només hi van haver freqüentacions esporàdiques. A la vil·la romana de Llafranc s'han documentat murs amb influències de la tècnica de construcció que presenten les estructures del poblat de Sant Sebastià. El cim de la muntanya on es va emplaçar el jaciment protohistòric podria haver continuat el seu paper estratègic de guaita, gràcies a les seves excel·lents condicions de visibilitat, tant vers el mar com vers la part continental. Seria molt estrany pensar que els romans no aprofitessin d'alguna manera les bones condicions visuals que tenia la muntanya de Sant Sebastià. Tenim, doncs, moltes preguntes: s'abandonà el poblat amb l'arribada dels romans?, continuà l'activitat al poblat amb l'arribada romana?, s'abandonà abans de l'arribada dels romans i la creació de Llafranc?

Dels moments finals del poblat documentem material ceràmic datat al segle II aC amb algunes mostres de vora d'àmfora Dressel I provinents tant de les excavacions dels anys vuitanta com de les campanyes de 1998-2002. També tenim constatada la presència de ceràmica campaniana B, forma lamb. 5/7, i material de construcció romà: *tegulae*, *imbrices*...

Per altra banda, una àmfora Dressel 1B, una Campaniana A tardana i una gerra de ceràmica comuna ibèrica localitzades a la part superior de la sitja 12 (probablement provinent d'estrats superficials), ens porten cap a finals del segle II aC i principis del segle I aC. Aquestes suposen les cronologies més tardanes documentades en context.

Cal destacar els estrats d'abandó de les habitacions excavades l'any 1993. En el nivell d'enderroc relacionable amb el mur UE 2052, de l'habitació 2, va aparèixer un dels materials més tardans: una pàtera de la forma Lamboglia 5 de Campaniana B, datable a partir de mitjan segle II aC i que es pot allargar fins ben entrat el segle I aC (Llinàs 1996, 38). L'excavació va documentar d'una manera ben clara que, immediatament després de l'abandó d'aquest sector del poblat, es detecta un procés d'erosió natural dels estrats antròpics de la part superior de la muntanya, que llisquen pel vessant oest, conformant una clara estratigrafia invertida. Significativament, el sector 4, situat a una cota considerablement més baixa, és el que ha revelat de manera més evident aquest procés, (UE 2050 i 2055). Els materials de datació més moderna d'aquests estrats (Campaniana A, grisa emporitana, àmfora itàlica, *tegula*) no semblen anar tampoc més enllà de la segona meitat del segle II aC.

Per aprofundir en els últims moments del poblat, hem de tenir en compte, sense dubte, la romanització de la zona, concretament l'arribada dels romans a Llafranc. Tenim poques dades que ens condueixin a entendre com evoluciona l'activitat del poblat de Sant Sebastià amb l'arribada dels romans. A Llafranc s'ha documentat una fase anterior a l'hàbitat romà, amb la presència del farcit d'un retall excavat a la roca natural que es

pogué datar vers el segle II aC (Llinàs 1998, p. 209.). No es relacionava amb cap estructura coneguda ni amb cap altre tipus d'activitat humana, però indicava una freqüentació de l'indret, amb notables condicions com a port natural.

Els estrats més superficials de l'estança A1 (UE 1086) presenten mostres de Campaniana B, àmfora grecoitàlica i àmfora itàlica. Aquests materials s'alternen amb la presència d'àmfora ibèrica (75), comuna ibèrica (86) i àtica de vernís negre (14). També destaca la presència de sis fragments informes de *dolium*, amb un fragment de *tegulae* i un altre fragment d'*imbrex*. Per tant, tenim un estrat, el més superficial de l'estança, amb presència de materials itàlics. No obstant això no podem considerar aquests estrats com a nivells d'abandó clar.

EL POBLAT DE SANT SEBASTIÀ DINS DEL CONTEXT COMERCIAL DEL MÓN INDIGET

S'ha considerat que un dels motors de l'expansió econòmica d'Empúries a partir del segon quart del segle V aC va ser la demanda de blat provinent de diferents punts de la Mediterrània. Alguns dels plantejaments actuals sobre el comerç ibèric porten a pensar en l'existència d'una explotació agrària intensiva destinada a ser comercialitzada cap aquests mercats de la Mediterrània central i oriental. Així, els emporitans comercialitzaven, entre d'altres productes, el gra procedent de les terres ibèriques.

Seguint aquesta manera de pensar, els assentaments ibèrics controlarien territoris més o menys grans i explotats per al seu autoabastiment i, al mateix temps, per crear un excedent destinat al comerç. Aquest assentament formaria part de la xarxa d'establiments que coneixem al nord-est de Catalunya, que creen un excedent destinat a ser comercialitzat a/per Empúries. A canvi d'aquests productes agrícoles, tot aquest conjunt d'assentaments rebien productes manufacturats.

Actualment està molt assentada la idea que les sitges estaven destinades a l'emmagatzematge de cereals, amb diferents estudis sobre els intercanvis comercials a través d'aquest producte (Ruiz de Arbulo 1984; Sanmartí 1993, p. 87-96; Pons, Molist & Buxó 1994, p. 49-59; Gràcia 1996, p. 91-113; Burch 1996). El suposat gran potencial cerealístic de l'Empordà explicaria la presència de dues colònies gregues i d'una gran activitat d'intercanvi comercial.

Com a poblat costaner, l'hàbitat de Sant Sebastià de la Guarda devia comptar amb un territori, del qual explotava els recursos econòmics, amb el conreu de cereals i altres activitats de gran importància com la pesca i la ramaderia. La producció de cereals quedaria ben constatada amb la pre-

sència de sitges dins del mateix poblat. No tenim, però, proves contundents que ens informin de quin tipus de producció s'hi emmagatzemava i quina destinació tenia. Però sembla evident, tal com passa a d'altres poblats amb característiques i cronologies semblants, que la majoria de sitges devien emmagatzemar cereals. No hem de descartar la presència d'altres tipus de productes, però tal com indiquen les investigacions relacionades amb l'ús de les sitges, el cereal devia ser el producte amb el qual s'omplien aquests dipòsits d'emmagatzematge (Burch 1996).

La situació del poblat de Sant Sebastià al costat del mar i de cales importants, com la mateixa platja de Llafranc, ens podria induir a pensar que aquestes sitges estaven destinades a emmagatzemar cereal, el qual seria intercanviat a través del mar. No obstant això, la considerable distància i els forts pendents que hi ha entre la platja port i el cim del poblat farien difícil pensar en dipòsits de tipus comercial, perquè primer caldria pujar els cereals al poblat des de la plana i després tornar-los a transportar fins a la costa. En canvi, la posició enturonada de les sitges, associades directament al poblat, s'entén més si pensem que anaven destinades a conservar aliments, en forma de reserva, per a la mateixa població de Sant Sebastià de la Guarda.

Per altra banda, hem de considerar que, en uns moments en què no s'utilitza la moneda, havia d'existir una altre factor que actués com a element de tesaurització i font de riquesa. En aquest sentit, hauríem de proposar que el gra s'emmagatzema amb la intenció d'acumular riquesa. Aquest fet tindria sentit si tenim en compte que el cereal es podia conservar durant molt de temps. Pel que fa a l'ús concret del gra, no hem de descartar una gran diversitat. Podem pensar que, de tota la producció, una part podria anar destinada al comerç i una altra part a altres usos. A Sant Sebastià, per exemple, hi ha sitges de la mateixa època situades a molt poca distància, però que varien enormement pel que fa a la seva capacitat. A la zona que anomenem Camp de Sant Baldiri es documenten sitges (6, 7 i 8) que no arriben als dos metres de profunditat. En canvi, a 2, 3 metres de distància trobem dos sitges (4 i 5) amb unes profunditats de 3,80 i 4,70 m respectivament. La diferent capacitat podria respondre, doncs, a una diferent utilització i a una diferent destinació del cereal emmagatzemat, i, sobretot, a collites diferents.

Per tal de comprendre el paper del poblat de Sant Sebastià de la Guarda, la seva funció, l'arribada dels diferents materials importats i la xarxa de relacions entre poblats de la zona, hem de tenir com a referència ineludible la colònia grega d'*Emporion*. A finals del segle VI aC i a començaments del V aC es detecta una reorganització del sistema comercial al Mediterrani occidental (Sánchez 2000, p.133). La colònia d'*Emporion* sembla

esdevenir, en aquests moments, la base política, econòmica i financera del sistema comercial grec a Ibèria, el punt d'entrada de les importacions àtiques i centre d'intercanvi dels productes ibèrics destinats al Mediterrani central i oriental (Sánchez 2000, p.134).

Al segle V aC el territori ibèric va atraure comerciants grecs i púnics, els quals veieren un mercat molt atractiu i amb un gran potencial econòmic. Durant tot el segle V aC els materials àtics es varen fer cada cop més abundants i, en l'últim quart del mateix segle, aquestes importacions foren quantitativament significatives fins a mitjan segle IV aC. També arribaren en quantitats importants a la zona empordanesa materials punicoebusitans, tal com s'ha constatat a Empúries o a l'Illa d'en Reixach, o tal com hem documentat també a Sant Sebastià de la Guarda. Aquests materials, els localitzem igualment als diferents poblats de la zona empordanesa. Documentem, doncs, materials àtics i púnics a Castell de Palamós, Sant Feliu, etc. Aquest materials devien arribar als poblats ibers a través d'algun sistema de redistribució, els mecanismes del qual encara no coneixem del tot, però que comencem a intuir a través de les dades que ens aporta l'arqueologia.

Les societats ibèriques, amb estructures socials cada cop més complexes, semblen participar plenament, ja en aquest període, en aquests intercanvis, tal com ho demostren les cartes de Pech Maho 2 i Empúries 1 (Santiago Álvarez 1994, p. 217-230). Aquests ploms epigràfics, documents de compravenda, trobats a Pecho Maho (Aude, França) i a Empúries són testimonis dels mecanismes comercials i dels agents implicats. Representen documents importantíssims dels acords realitzats entre els comerciants establerts a les colònies gregues i els agents que traslladen els carregaments a altres indrets, i s'hi estipulen, davant de testimonis, el mitjans de transport, els responsables i els preus. "El análisis de las citadas inscripciones permite suponer la existencia de un comercio de redistribución de productos atenienses a partir de los mercados del Mediterráneo central realizado por mercaderes púnicos, tal y como reflejan los textos del Pseudo Scylax." (Gracia 1998, 52). La intervenció d'intermediaris indígenes devia ser, per tant, molt freqüent, i el nivell d'organització d'aquest sistema comercial cada cop més complex. Està cada cop més estesa la idea que determinats grups indígenes van desenvolupar un paper propi i dinàmic en el comerç supraregional preromà que normalment s'atribueix sense vacil·lacions a grecs o fenicis/púnics (De Hoz 1994, p. 246).

Al poblat de Sant Sebastià de la Guarda arriben importacions gregues, produccions púniques, punicoebusitanes, etc. Però aquests materials no devien arribar de manera directa. Aquests productes arribaren, possiblement, a Empúries, que devia exercir com a centre receptor i distribuïdor

de mercaderies. En definitiva, l'establiment grec emporità "constituí un lloc privilegiat per al contacte entre indígenes i nou vinguts, de tal manera que va esdevenir un testimoni d'excepció en relació al procés de transformació econòmica social i cultural iniciat a partir de l'arribada dels primers estímuls colonials." (Sanmartí-Greco 1993, p. 88).

Per tant, és evident que existeix una redistribució dels productes importats arribats a Empúries. A partir de l'assentament grec es devien redistribuir pels diferents establiments que participaven en aquest circuit comercial. Però encara no coneixem en profunditat els mecanismes d'aquesta distribució i comercialització de productes, ni tampoc quin era el procediment concret d'intercanvi ni la totalitat de productes que s'intercanviaven.

CONCLUSIONS (fig. 24 i 25)

El jaciment ibèric de Sant Sebastià de la Guarda es troba emplaçat, com hem comentat durant aquest treball, en un lloc alt, de fàcil defensa natural, amb unes condicions excepcionals que permeten la vigilància i control de bona part de la zona costanera i una important part del territori

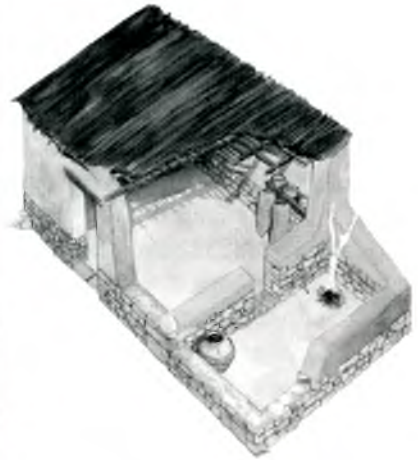

Fig. 24. Restituïció de la zona del poblat
Fig. 25. Restituïció de la casa A

situat a la plana. A més d'estar situat arran de mar, disposa, a peus de la muntanya, de cales importants com la platja de Llafranc. L'elecció d'aquest tipus de topografia accidentada devia condicionar, per altra banda, l'urbanisme del poblat. Per les característiques esmentades, hem de considerar aquest hàbitat ibèric com un poblat de barrera. La protecció natural que li donen els penya-segats porta a pensar que la zona més vulnerable, el nord, podria haver estat protegida per algun tipus d'estructura defensiva, tal com constatem en molts altres jaciments ibèrics amb característiques semblants que el de Sant Sebastià.

La situació enlairada del poblat pot respondre a diverses raons. L'explicació més plausible respondria a raons de caràcter defensiu i de control visual d'un territori concret. La ubicació del jaciment li permetia controlar visualment un petit territori a la plana, on hi haurien els camps de conreu, i alhora li possibilitaria controlar el mar i les cales més properes. Les diverses actuacions realitzades al sector fan intuir que el poblat s'estenia per tota la plataforma superior de la muntanya de Sant Sebastià. Els límits els marcarien les zones on comença la davallada de la muntanya i els mateixos penya-segats.

La situació del poblat de Sant Sebastià en aquesta línia de costa no és un fet aïllat. Tal com hem indicat en alguns dels capítols d'aquest treball, la costa gironina està ocupada per diversos jaciments ibèrics situables cronològicament en períodes compresos entre el segle VI aC i el canvi d'era. És a dir, documentem hàbitat ibèric al llarg de la costa empordanesa durant tot el període ibèric, amb poblats com els de Begur, els Guíxols o Castell de la Fosca. Aquest fet no només és atribuïble a la costa gironina, sinó que el podem estendre a tota la costa catalana.

Amb les dades que tenim actualment, veiem clarament que reconstruir totalment la composició i l'estructura del poblat de Sant Sebastià és impossible a causa de la construcció que es va fer a la zona a partir de mitjan segle XV. Les excavacions d'urgència realitzades entre 1993 i 1995 van evidenciar que l'estat de conservació del sector més elevat del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda és molt deficient. Probablement, la construcció de la torre, l'ermita i l'hostatgeria en època moderna van destruir bona part de les restes d'estructures d'aquest sector del poblat, tot i que és difícil calcular el seu abast. La topografia original de l'indret hauria provocat, al mateix temps, una ràpida erosió natural dels estrats antròpics a partir del mateix moment d'abandó del poblat, tal com ho demostren algunes de les intervencions arqueològiques realitzades al jaciment.

Per tant, la part que actualment s'excava, situada davant de l'oratori dedicat a sant Baldiri, és la que ens pot donar més informació. Les actua-

cions arqueològiques realitzades en aquest sector evidencien que és la zona on tenim les restes més ben conservades de l'hàbitat protohistòric.

El tipus de construcció que es fa servir al poblat de Sant Sebastià consisteix en cases de planta rectangular dividides en dues estances de dimensions diferents. Els habitatges són fets amb un sòcol de pedra i un alçat elaborat amb tova. Per a la seva construcció, hi ha una tendència a aprofitar la roca natural per assentar el sòcol. Quan això últim no és possible encaixaven els murs a terra. Aquest tipus d'habitatge és una característica de l'hàbitat indígena de l'est i del nord-est de la península ibèrica. El seu urbanisme sembla que segueix el model de la majoria de poblats enlairats, amb dues fileres de cases a banda i banda del poblat, amb la separació d'un carrer central. Les campanyes 1998-2002 han posat al descobert part de la filera de cases de la banda oest. Aquests edificis es combinen amb altres elements de l'activitat del poblat com forns, llars, sitges, etc.

L'ús de les sitges queda ben documentat amb la constatació d'un total de vint-i-quatre a tot el poblat i dotze al sector de Sant Baldiri. Aquestes estructures ens indiquen el conreu de cereals com una de les activitats econòmiques principals. Les futures excavacions han de proporcionar un nombre més aproximat de sitges per poder intuir si el cereal conreat anava destinat a l'autobastiment, o bé si hi ha una producció prou gran per destinar-la al comerç. Així, el que queda ben clar és que les sitges es fan servir al poblat de Sant Sebastià en períodes que abarquen des del segle IV aC fins a finals del segle II aC.

Pel que fa a la cronologia del poblat, hem pogut constatar una fase que es desenvolupa durant els segles IV-III aC. Aquest període és el que ens dona la informació més important del poblat. No podem assegurar l'activitat del poblat durant el segle VI aC. Les dades que tenim d'aquest període són massa febles per poder ubicar en aquests moments els orígens del poblat de Sant Sebastià. Les campanyes de 1998-2002 no han aportat dades sobre nivells anteriors al segle V aC.

El material ceràmic recuperat en aquestes campanyes ens indica clars paral·lelismes amb els poblats de la zona empordanesa on s'importen els mateixos productes, sobretot vaixel·la àtica i productes púnics. Aquest fet ens indica la presència dels mateixos productes dins d'un territori ampli, fet que només és possible a través d'una redistribució dels productes que arriben a Empúries, amb mecanismes i interrelacions complexos, dels quals tenim actualment poca informació.

La realització de noves campanyes han d'aportar dades més completes sobre els diferents aspectes estudiats en aquest treball per tal de conèixer, per una banda, l'organització del poblat i, per l'altra, la seva funció dins del context del món ibèric al nord-est de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, L. & SALA, F. (1993): "El poblado ibérico de El Oral", San Fulgencio, Alicante.
- AGUSTÍ, B., BURCH, J. & LLINÀS, J. (1998): "Les sitges ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 17, pàg. 43-58.
- BADIA J. (1966): "Anforas romanas de Llafranc", *Revista de Palafrugell*, 6-7.
- BADIA J. (1977): *L'arquitectura medieval de l'Empordà, I. El Baix Empordà*, Girona.
- BADIA, J. (1988): "Dues esteles ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell)", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 7, pàg. 5-14.
- BADIA, J. (1993): "Una peça singular d'època romana trobada a Llafranc", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 3, pàg. 1-10.
- BARTI, A. (1987): *Informes d'excavació de les campanyes de 1984, 1986, 1987*, (Inèdits).
- BARTI, A. & PLANA, R. (1989a): "Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc", *Cypsela*, VII, pàg. 137-146
- BARTI, A. & PLANA, R. (1989b): "Sant Sebastià i Llafranc: dos exemples del poblament antic al terme de Palafrugell", *Palacio Frugelli*, 1, pàg. 36-44.
- BELARTE FRANCO, M.C. (1997): *Arquitectura doméstica y estructura social a la Catalunya protohistòrica*, ArqueoMediterrània 1.
- BONET, H. (1995): *El Tossal de S. Miquel de Llúria. La antiga edeta y su territorio*.
- BURCH, J. (1996): *L'emmagatzematge de cereals en sitges d'època ibèrica al nod-est de Catalunya*, Tesi doctoral, Universitat de Girona, Girona (Inèdita).
- BURCH, J.; CARRASCAL, C.; MERINO, J. & NAVARRO, N. (1996): "L'emmagatzematge en sitges al pla de Girona. L'exemple del Bosc del Congost", *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis, Anys 1991-1993*, Sèrie Monogràfica, 16, pàg. 71-84.
- BURCH, J. & NOLLA, J.M. (1995): "Gerunda i els ausetans. Una qüestió recurrent". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, pàg. 9.23.
- BURCH, J., NOLLA J.M., PALAHÍ, LL., ROJAS, A. & SAGRERA, J., (2000): "Poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Campanyes 1998-1999", *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, pàg. 92-95.
- BURGUENO E. & VILÀ M.V. (1996): "El poblament ibèric de Montbarbat: Aproximació a l'estudi del territori al curs inferior de la Tordera en època ibèrica", *Quaderns de la Selva*, 9, pàg. 55-84.
- DE HOZ, J. (1994): "Griegos e íberos: testimonios epigráficos de una cooperación mercantil", *Iberos y Griegos: lecturas desde la diversidad. Huelva Arqueológica*, XIII, 2, pàg. 243-271.
- ESTEBA, Q. & DEHESA, R. (2000): "Excavació d'un conjunt de sitges al far de Sant Sebastià (Palafrugell-Baix Empordà)", *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, pàg. 106-107.
- GRACIA, F. (1996): "Producción y comercio de cereales en el N.E. de la Península ibérica entre los siglos VI-II aC", *Pyrenae* 26, pàg. 91-113.
- LLINÀS, J. (1993): *Sant Sebastià de la Guarda*. Memòria d'excavació.
- LLINÀS, J. (1994): "Intervenció d'urgència al poblament ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)", *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, pàg. 57-62.
- LLINÀS, J. (1995): *Sant Sebastià de la Guarda*. Memòria d'excavació,
- LLINÀS, J. (1996a): "El segle II - II aC a Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell). Hàbitat, sitges i abandonament", *Estudis Guixolencs, 11. Homenatge a Lluís Esteve i Cruañas*, pàg. 35-39.

LLINÀS J. (1996b): "Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Intervenció de 1994-1995". *III Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona, Santa Coloma de Farners (la Selva)*, pàg. 126-133.

LLINÀS, J. (1998): "L'excavació de l'any 1997 a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà)". *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Figueres, Baix Empordà.*, pàg. 209-214.

MALUQUER DE MOTES, J.; HUNTINGFORD, E.; MARTIN, R.; PALLARÈS, R.; RAURET, A.M. & VILA, M. del V. (1982): *Càtaleg provisional dels poblats de l'època ibèrica al Principat*. Barcelona.

MARTÍN, A. (1976): "La ceràmica decorada amb pintura blanca de les comarques costaneres del NE de Catalunya". *Cypsela*, II, pàg. 145-160.

MARTÍN, A. (1987): "El poblamiento ibérico en el Empordà". *Iberos*, pàg. 19-33.

MARTIN TOBIAS, R. (1963): "Poblamiento y demografía ibérica". *II Symposium de Prehistoria Peninsular*.

NOLLA J.M. & CASAS J. (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona.

NOLLA, J.M.; ESTEVA, LL. & AICART, F. (1989): "El poblament ibèric dels Guíxols", *Estudis del Baix Empordà* 8, pàg. 45-116.

NOLLA, J.M.; PALAHÍ, LI. & BURCH, J. (1998): "L'abandonament de l'oppidum de Castell", *Estudis del Baix Empordà*, 17, pàg. 59-78.

OLIVA, M. (1961): "Tesela Arqueològica", *Revista de Gerona*, 9, pàg. 77-82.

PELLA I FORGAS, J. (1883): *Historia del Ampurdán*.

PERICOT, LI. (1942): "Huellas arqueológicas en el castillo de Bagur (Gerona)", *Ampurias VI*, pàg. 317-318

PICAZO, M. (1977): *La ceràmica àtica de Ullastret*, Publicaciones eventuales, núm 28. Ed. Instituto de Arqueologia y Prehistoria.

PONS, E. & LLORENS, J.M., (1991): "L'organització de l'espai domèstic a puig Castellet. Lloret de Mar-la Selva", *Cypsela IX*, pàg. 95-110.

PONS, E.; MOLIST, M. & BUXÓ, R. (1994): "Les estructures de combustió i d'emmagatzematge durant la protohistòria en els assentaments de la Catalunya litoral", *Cota Cero. Revista d'Arqueologia y Ciencia* 10, pàg. 49-59.

ROCAS, X., ROQUÉ, C & PALLÍ, LL. "Els Clots de Sant Julià (Forallac, Baix Empordà): anàlisi geoarqueològica". *Estudis del Baix Empordà*, 21, pàg. 17-86.

RUIZ DE ARBULO, J. (1984): "Emporion y Rhode. Dos asentamientos portuarios en el golfo de Roses", *Arqueología espacial* 4, pàg. 115-140.

RAMON, J. (1995): *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*.

SÁNCHEZ, C. (2000): "Vasos griegos para los príncipes ibéricos". *Los griegos en España. Tras las huellas de Heracles. Museo Arqueológico Nacional*. pàg. 179-196.

SANMARTÍ-GRECO, E. (1993). "Els ibers a Emporion (segles VI-III aC)", *Laietania. Estudis d'història y Arqueologia del Maresme* 8, pàg. 87-96.

SANTIAGO ÁLVAREZ, R.A. (1994): "Presencia ibérica en las inscripciones griegas recientemente recuperadas en Ampurias y en Pech Mahó". *Iberos y Griegos: lecturas desde la diversidad. Simposio Internacional celebrado en Ampurias, 3-5 de abril de 1991, Huelva Arqueológica*, XIII, 2.

TORROELLA I PLAJA, M. (1929): *Història de Palafrugell i la seva comarca*.

TRÍAS, G. (1967-68): *Cerámicas griegas de la Península Ibérica*. The William L. Brant Foundation.

VILÀ, M.V.; ALBIOL, E.; BARRACHINA, C.; BURGUEÑO, E.; MARSÀ, N.; MARTÍN, S.; NEGRE, M. & RAMÓN E. (1998): "Montbarbat (Lloret de Mar-Maçanet de la Selva)". *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Figueres (Alt Empordà)*, pàg. 80-93.